MAZLUMDER

KAMP DIŞINDA YAŞAYAN SURİYELİ KADIN SIĞINMACILAR RAPORU

MAZLUMDER KADIN ÇALIŞMALARI GRUBU

MAYIS 2014

TEŞEKKÜR

Rapor çalışması sırasında desteklerini esirgemeyen MAZLUMDER Genel Başkanı Ahmet Faruk ÜNSAL'a, Genel Başkan Yardımcıları Abdulhalim YILMAZ ve Murat ÇİÇEK'e, Genel Yönetim Kurulu Üyeleri Yüksel Serdar OĞUZ, Abdurrahim ÇELİK ve Yusuf EKİNCİ'ye, Genel Koordinatör Nurcan AKTAY'a, Urfa Şube Başkanı Meral DERVİŞOĞLU'na, İzmir Şube Yönetim Kurulu Üyesi Filiz KOÇER'e, Ankara Şube Yönetim Kurulu Üyesi Emre BERBER'e, Batman Barosu Başkanı Ahmet SEVİM'e ve mülakatların yapılmasında emeği geçen ismini sayamadığımız tüm MAZLUMDER üye ve gönüllülerine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

MAZLUMDER KADIN ÇALIŞMALARI GRUBU

İnsan insanın sığınağıdır...

ÖNSÖZ

Suriye'de son üç yıldır süren çatışmalı ortamdan kaçan 4 milyondan fazla insan yerlerinden yurtlarından ayrılmak zorunda bırakıldı ve 2,5 milyona yakın insan komşu ülkelere sığındı. Sığınılan bu ülkelerin başında Suriye ile 877 km sınırı olan Türkiye geliyordu. İki ülke arasında geniş bir sınır bulunması, geçmişten bugüne süregelen akrabalık ve ticaret ilişkileri, Türkiye tarafından çatışmaların başından itibaren sığınmacılara yönelik genel olarak uygulanan "açık kapı politikası" ve benzeri misafirperver politikalar, çatışmalı ortamdan canlarını kurtarmak için kaçan Suriyeliler için ülkeyi tercih sebebi yaptı. Kısa süre içerisinde, başta sınır illerinde ve büyükşehirlerde olmak üzere ülkede Suriyeli sığınmacı nüfusunda hızlı bir artış yaşandı.

Suriye'de 21 Ağustos 2013 tarihinde yaşanan çatışmalarda Şam yakınlarındaki Doğu Guta bölgesinde kimyasal silah kullanımı sonrası Suriye'ye yönelik askeri müdahale olasılığının gündeme gelmesi, Suriye'den komşu ülkelere sığınmacı hareketliliğinde artışa neden oldu. Suriye'de yaşanan insani kriz, beklenilenden farklı bir gelişim göstererek Türkiye'yi de derinden etkiledi.

Türkiye'nin, çatışmaların başı itibarıyla sığınmacılara yönelik misafirperver bir politika yürüttüğü söylenebilir, ancak sığınmacı nüfusundaki beklenmeyen artış, barınma, sağlık, eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenlik noktasında bir takım zaafların oluşmasına neden oldu. Bilindiği gibi, sığınmacıların büyük çoğunluğunu "hassas grup" olarak nitelendirilen kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Son dönemde, sığınmacıların yaşam koşullarının ağırlaştığı; bazılarının kış şartlarında açık alanlarda ikamet etmek durumunda kaldığı, emek sömürüsü ve cinsel istismar vakalarının yaşandığı yönündeki haberler basına da yansıdı. Bu gelişmeler, sığınmacı nüfusundaki artışla olduğu kadar, Türkiye'nin mülteci/sığınmacı politikasındaki yaklaşım sorunu ve alt yapı eksikliği ile de ilişkilidir. Bugüne kadar "iltica hakkı"nın uluslararası literatürdeki tanımına uygun politikalar üretilmesi sürecinin Türkiye'de ağır bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle kitlesel göçlere yönelik hızlı ve geçici tedbirlerle, toplumun misafirperverliği ve tahammül sınırları ölçüsünde destek mekanizmaları geliştirilebilmiştir.

Bu raporda, güvenlik açısından daha fazla risk altında olan, kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacı kadınların yaşam koşullarına ve kadın olmaları nedeniyle ayrıca yaşadıkları sıkıntılara odaklanıldı. Bu çalışmanın toplumda konuya duyarlılık oluşturmasını, bu alanda çalışan STK'lar ile resmi kuruluşlara çalışmalarında ışık tutmasını ve sığınmacıların insanlık onuruna yaraşır yaşam koşullarına ulaşabilmesine katkı sunmasını umut ediyoruz.

MAZLUMDER Genel Başkanı
Ahmet Faruk ÜNSAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 6

GİRİŞ ve AMAÇ 7

YÖNTEM 8

SURİYE KRİZİNE GENEL BİR BAKIŞ 9

TÜRKİYE'DE SURİYELİ SIĞINMACILARIN DURUMU 11

SAVAŞTA KADIN OLMAK ve SURİYELİ KADINLAR
- *Bir Savaş Suçu Olarak Cinsiyete Dayalı Şiddet* 14
- *Suriye İç Savaşı ve Suriyeli Kadınlar* 16

KADIN SIĞINMACILARA İLİŞKİN YASAL ÇERÇEVE
- *Uluslararası Mevzuatta Mülteciler/Sığınmacılar* 20
- *Ulusal Mevzuatta Mülteciler/Sığınmacılar* 21
- *Mülteci/Sığınmacı Kadınların Korunması* 22

KADIN SIĞINMACI OLMAK ve
KAMP DIŞINDA YAŞAYAN SURİYELİ KADIN SIĞINMACILAR
- *Kadın Sığınmacı Olmak* 24
- *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar* 25
  - *Temel Yaşam Koşulları*
    - *Barınma Olanakları* 25
    - *Giyim ve Öz Bakım Olanakları* 28
    - *Sağlık Hizmetlerine Erişim* 28
    - *Eğitim Hizmetlerine Erişim* 29
    - *Sosyal Yaşam* 30
    - *Temel İhtiyaç Analizi* 30
  - *Kadın Sığınmacıların İstismarı ve Güvenlik Sorunu*
    - *Cinsel Taciz* 31
    - *Erken Yaşta Yapılan ve Çok Eşli Evlilikler* 33
    - *İnsan Ticareti, Fuhuş ve Cinsel Kölelik* 37
    - *İstihdam Sorunu ve Emek Sömürüsü* 41

TESPİTLER ve ÖNERİLER 43

GRAFİKLER 47

KAYNAKÇA 49

KISALTMALAR

AFAD - Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

BM - Birleşmiş Milletler

BMMYK - Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

CEDAW - Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women/Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

DEVAW - Declaration on the Elimination of Violence Against Women/Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge

EMHRN - Euro-Mediterranean Human Rights Network /Akdeniz İnsan Hakları Ağı

ESKHS - Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

HYD - Helsinki Yurttaşlar Derneği

IŞİD - Irak Şam İslam Devleti

SNHR - Syrian Network for Human Rights /Suriye İnsan Hakları Merkezi

STK - Sivil Toplum Kuruluşu

SYP - Syrian Pound/Suriye Lirası

TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC - Türkiye Cumhuriyeti

GİRİŞ ve AMAÇ

Suriye'de 2011 yılında başlayan ve bir iç savaşa dönüşen sosyo-politik süreçte, demokratik talepleri şiddetle bastırılan ve yaşam hakları tehdit altında olan 2,5 milyondan fazla Suriyeli, temel insan haklarından olan sığınma/iltica haklarını kullanarak çeşitli ülkelere göç etti. BMMYK ve Türkiye verilerine göre, bu süreçte ülkeye ilk olarak 29 Nisan 2011 tarihinde giriş yapan Suriyeli sığınmacı sayısının 22 sığınmacı kampında 200 bini, kamp dışında 600 bini aştığı, toplamda ise 800 bine ulaştığı belirtilmektedir. Resmi verilerin çok üstünde olan ve yaklaşık yüzde 80'ini kadın ve çocukların oluşturduğu sığınmacı nüfusunun 1 milyonu aşması öngörülmektedir.

Ülkelerinde yaşadıkları zulümden kaçan sığınmacı kadınlar, erkeklerden farklı olarak, özel korumaya ihtiyaç duymakta, bu nedenle de sığınmacı çocuklar gibi "hassas grup" olarak nitelendirilmektedir.[1] Bütün devletler uluslararası sözleşmelerle de teminat altına alındığı üzere ülkelerine sığınan/iltica eden insanlar için temel yaşam koşullarını sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük gereğince sığınmacı kadın ve çocukların güvenlik, bakım, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması öncelikle esastır.

2011 itibarıyla Suriyeli sığınmacılara yönelik önemli çalışmalar ve özverili yardımlar yapılmakla birlikte, son dönemlerde sığınmacıların önemli kısmının, özellikle kamp dışında yaşayanların, asgari insani yaşam koşullarından mahrum olduğu, kimilerinin açık alanlarda ikamet ettiği, barınma, sağlık, eğitim ve beslenme gibi temel ihtiyaçların temininde zorlandığı, kadınların cinsel istismar da dahil ciddi boyutlarda güvenlik sorunu yaşadığı yönünde iddia, haber ve adli bulgular mevcuttur. Toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle toplumda dezavantajlı konumda olan kadınların, sığındıkları ülkelerde "sığınmacı kimliği" ile yaşadıkları sosyal, fiziksel, psikolojik sorunlarla birlikte "cinsiyet kimliği" ile yaşadıkları travmalar ayrıca ele alınması gereken bir olgudur.

Burada bahsi geçen cinsiyet kavramı salt kadın ve erkek arasındaki "biyolojik cinsiyet" farklılığını değil; "toplumsal cinsiyet" olarak kavramsallaştırılmış daha kapsamlı bir sosyo-psikolojik olguyu ifade etmektedir. Sosyal bilimler, cinsiyet kavramını biyolojik farklılık temeli üzerine kurulan; toplumlara göre farklılık arz eden, buna bağlı olarak zamanla değişebilen sosyal bir süreç olarak değerlendirmektedir. Kısaca; "toplumsal cinsiyet", kişinin toplumsal rolüyle birlikte içsel tanımlamasından ve bu rollerin/farklılıkların temsillerinden oluşan bir kavramdır. Bu kavram, kadınlar salt cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa ve şiddete daha sık maruz kaldıkları için, "kadına yönelik şiddet" kavramıyla zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılmakta[2]; zamanla toplumsal cinsiyet rolleriyle şiddet içselleştirilirken, uygulanan şiddet bu rolleri yeniden üretmektedir.

Bu çalışmayla, Türkiye'deki Suriyeli kadın sığınmacıların yaşam koşulları ve özellikle cinsel kimlikleri nedeniyle yaşadıkları olumsuzlukların araştırılması, ilgili kurum ve kuruluşların önlem almak üzere konuya dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu rapor, MAZLUMDER Kadın Çalışmaları Grubu koordinatörlüğünde, Türkiye'nin Suriye'den göç alan illerinden İstanbul, Ankara, İzmir, Gaziantep, Diyarbakır, Kilis, Şanlıurfa, Malatya, Batman, Hatay, Osmaniye, Van ve Bursa'da gerçekleştirilen mülakatlara dayanmaktadır. Araştırmada derinlemesine mülakat tekniği ile 72 Suriyeli kadın sığınmacı ile görüşmeler gerçekleştirilirken, yerel toplumla ve konuyla ilgili kişiler, kurum yetkilileri ve sivil toplum temsilcileri ile de görüşmeler yapıldı.

Mülakatlar sırasında sığınmacı kadınlara demografik ve sosyo-ekonomik yapıya yönelik genel bilgilerin yanı sıra barınma, güvenlik, sağlık, eğitim, beslenme gibi temel yaşam koşullarına, cinsiyet temelli olası sıkıntılara ve gelecekle ilgili beklentilere ilişkin sorular yöneltildi.

Raporlama çalışması kapsamında elde edilen bulgular, Türkiye'de kamp dışında yaşayan kadın sığınmacılarla ilgili medyaya yansıyan haberler, yerli ve yabancı STK'ların özelde kadın sığınmacılar, genelde ise Suriyeli sığınmacılarla ilgili hazırladıkları raporlar, BMMYK verileri, ilgili resmi kurum ve kuruluşlar tarafından açıklanan veriler, TBMM'ye konu ile ilgili verilen yazılı soru önergeleri taranarak, ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat gözden geçirilerek yorumlandı.

Raporda sunulan öneriler, görüşmelerden elde edilen bulguların yanı sıra, kadın, mültecilik, sosyal hizmet alanlarında çalışmaları olan akademisyenler, STK temsilcileri ve ilgili kurum uzmanları ile yapılan görüşmeler dikkate alınarak oluşturuldu.

Görüşmeciler seçilirken etnik, sosyoekonomik ve kültürel çeşitliliğin olabildiğince Suriyeli sığınmacıların demografik ve sosyoekonomik yapısını yansıtan bir dağılım göstermesine dikkat edildi. Ancak elbette ki görüşmeci grubunun kadın sığınmacıların tümünün durumlarını aynı oranda yansıttığı iddia edilemez.

Araştırma kapsamında cinsel istismara yönelik belirli vaka duyumları alındığında vakalara ulaşılmaya çalışarak duyumların doğruluğu araştırıldı. Konunun hassasiyeti nedeniyle ulaşılması ve bilgi alınması oldukça zor olan istismar vakalarına, mağdura ulaşılamadığı ya da mağdurun konuşmayı reddettiği durumlarda, söz konusu duyumların da göz ardı edilmemesi gerektiği düşüncesiyle, raporda yer verildi.

Özel hayatın gizliliğine saygı gösterilmesi esasıyla ve olası güvenlik risklerine karşı görüşme yapılan kişilerin kimlik bilgilerine raporda yer verilmezken, isimler yalnızca risk taşımayan gerekli durumlarda kullanıldı.

SURİYE KRİZİNE GENEL BİR BAKIŞ

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde, 1963 yılında askeri darbe sonucu Baas Partisi iktidara geldi. 1966 yılında Parti'nin başına geçen dönemin savunma bakanı Hafız Esed, 1970'te Suriye Başbakanı olurken, 1971'de kendisini devlet başkanı ilan ederek ülkenin tek hakimi konumuna geldi. Hafız Esed'in rakipsiz iktidarı hayatını kaybettiği 2000 yılına kadar devam etti. Esed'in ölümüyle yerine geçen oğlu Beşar Esed'in yönetim döneminin başlangıcında, ülkede demokratikleşme taleplerinin tartışılabildiği görece özgür bir ortam oluştu. Bu demokratik hareketlilik, özgürlüklerin genişletilmesini ve seçimlerde daha adil bir sistem getirilmesini isteyen protestocuların 2001 Ağustos'unda tutuklanması ile başlayan siyasi süreçle birlikte sekteye uğradı.

Suriye'nin demografik yapısı ağırlıklı olarak Sünni Araplardan oluşurken ülkede Alevi Araplar, Sünni Kürtler ve Hıristiyanlar da bulunuyor. Etnik yapısı çeşitlilik gösteren Suriye'de 40 yıl boyunca iktidarını sürdüren ve hala sürdürmekte olan Esed ailesi, Alevi Arap etnik grubuna mensup bulunuyor. Bununla birlikte iktidar aygıtı ülkede bulunan diğer etnik ve dini grupları da belirli ölçüde kapsıyor. Esed ailesinin tek parti rejimine dönüşen otoriter yönetim sürecinde diğer etnik gruplara yönelik ayrımcı bir siyasi tutum sergilemesi; başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere Baas dışındaki siyasi yapılara siyaset yapma hakkı tanımaması, ülke içinde mezhebi kimliklerin ön plana çıktığı gerilimli bir atmosfer oluşturdu. Sünni nüfus açısından, azınlıkta olan bir etnik grubun hakimiyeti ciddi bir memnuniyetsizlik sebebi olurken, kültürel haklarından büyük ölçüde mahrum olan, ana dilleri yasaklanan ve etnik ayrımcılığa maruz kalan Suriyeli Kürtler de rejime karşı muhalif bir duruş geliştirdi. Son dönemde yaşanan çatışmaların toplumda yer alan Sünni-Alevi unsurlar arasında derin fay hatları oluşturmasında rejimin izlediği bu mezhepçi siyasetin etkisi olduğu söylenebilir. Bu tabloda, bölge ülkelerinden özellikle Suudi Arabistan, Katar ve İran irtibatlı gruplar üzerinden yürüyen "vekalet savaşı"nın da önemli etkisi oldu. Rusya'nın mevzi kaybetmeme isteğiyle, ABD ve İsrail'in ise, İsrail'in güvenliğini tehdit eden Filistinli ve Lübnanlı direniş gruplarının lojistik desteklerini kesmek amacıyla, dolaylı olarak Suriye iç savaşına müdahil oluşu yaşanmakta olan krizi daha da derinleştirdi.

Baas rejiminin iktidarı boyunca ordu, polis ve muhaberat güçlerinin olağanüstü yetkilerle donatıldığı baskıcı bir yönetim anlayışı ülkeye hakim oldu. Baskıcı bir tek parti rejimiyle yönetilen Suriye'de yönetim, iktidarı boyunca imzaladığı insan hakları belgelerinin öngördüğü standartlara ulaşma çabası göstermediği gibi bu yönüyle uluslararası toplumdan ve insan hakları örgütlerinden çok fazla eleştiri aldı. Suriye yakın siyasi tarihi, en ağırı 1982 Hama Toplu Katliamı olmak üzere, rejimin muhalifleri sindirmeye yönelik baskıcı uygulamalarının katliamlara ve işkencelere vardığı, sorumlularınsa cezasız kaldığı insanlık dramlarına sahne oldu.

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharının etkileri Arap dünyasına hızla yayılmaya başlayarak, Mısır, Libya, Yemen ve Bahreyn'in ardından 2011'de

Suriye'ye ulaştı. Mart 2011'de Deraa'da baskılara karşı düzenlenen protesto gösterileri, eylemci gençlere işkence uygulanmasının ardından, ülke geneline hızla yayıldı. Gösteriler rejim güçleri tarafından şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışıldı. Rejim karşı karşıya kaldığı toplumsal muhalefeti, eylemlerde silah kullanıldığını gerekçe göstererek, genelde güvenlikle ilişkili kavramlarla, özelde ise 'terörle mücadele' kavramı çerçevesinde tanımladı. Muhalefeti dağıtmak ve yıldırmak üzere rejim tarafından gözaltında öldürme, işkence, insan kaçırma ve tecavüz gibi ağır insan hakları ihlalleri işlenmeye başlandı. Bu aşamadan sonra, BM ve insan hakları örgütleri Suriye'de yaşanan hak ihlallerine odaklandı ve rejimin insanlığa karşı suç işlediği ilan edildi. Muhalifler ilerleyen süreçte, savaşa dışarıdan müdahil olan ülkelerin teşvik ve desteğiyle silahlanarak askeri birimler inşa etti ve belirli bölgeleri kontrol altına almaya başladı. Suriye'de başlayan ayaklanmalar, ağır işkencelerin, katliamların yaşandığı, kimyasal silahların kullanıldığı ve savaşa özgü her tür insan hakkı ihlalinin işlendiği bir iç savaşa dönüştü.

BM verilerine göre Mart 2011'den bu yana 120 binden fazla insan katledilirken, 3 yılı aşan çatışmalı süreç boyunca 100 binlerce insan işkenceye ve binlerce kadın tecavüze maruz kaldı. Milyonlarca insan canlarını kurtarmak için ülke içinde yer değiştirdi veya çevre ülkelere sığındı.

Ağustos 2013'te kimyasal silah kullanılması sonrası bölgedeki aktörler arasındaki görüş ayrılıkları artarken, Suriye'de diplomatik çabalar siyasi çözüm üzerine odaklanmaya başladı. Yapılan görüşmelerde, ilk olarak rejimin elinde bulundurduğu kimyasal silahların imha edilmesi için anlaşma sağlandı. Tarafları uzlaştırmak ve insani tablonun daha fazla ağırlaşmasının önüne geçmek amacıyla başlatılan Cenevre-2 görüşmeleri ise, barış yönündeki beklentileri karşılamadı.

Özellikle muhaliflerin bulunduğu bölgelerde, iç savaş sonrası başlayan göçler, Suriye'deki ağır yaşam koşulları ve güvenlik krizi nedeniyle halen sürüyor. Suriye'deki çatışmanın uzun yıllara yayılması öngörülürken, savaşın travmatik sonuçları ise, hem Suriye'de hem de sığınılan çevre ülkelerde tüm yoğunluğuyla hissedilmeye devam ediyor.

TÜRKİYE'DE SURİYELİ SIĞINMACILARIN DURUMU

Türkiye, iç çatışmalar nedeniyle yaşamları tehdit altında olan Suriyelilere 2011 Nisan ayında sınırlarını açtı. Önce, uluslararası hukukta herhangi bir karşılığı bulunmayan "misafir" statüsü verilen sığınmacılara, 2012 yılı Nisan ayında yayınlanan genelge ile "geçici koruma" statüsü verildi. Türkiye aynı yıl Ekim ayında, sağladığı bu geçici korumayı genişletti. Bu süreçte Türkiye krizin oldukça hızlı bir şekilde çözüleceği ve sığınmacıların ülkelerine geri dönüş yapacağı beklentisi içindeydi. Kısa sürmesi beklenen kriz gittikçe karmaşık bir hal alırken, Suriye'de kitlesel kıyımların yaşandığı çok daha dramatik bir tablo ortaya çıktı ve başka ülkelere sığınan Suriyelilerin geri dönüş ihtimalleri ise oldukça azaldı. Yaşanan politik süreçte, mevcut tüm veriler Suriye'de yaşanan krizin uzun yıllara yayılacağı öngörüsünü destekliyor.

AFAD'ın son verilerine göre Türkiye'de 22 geçici barınma merkezinde yaklaşık 220 bin* sığınmacı yaşıyor. Bu sığınmacıların 107 bini kadınlardan oluşurken, 18 yaş üstü kadın sığınmacı sayısının 50 bini aştığı kaydediliyor.[3] Bu kadınların birçoğunun ise savaşta eşlerini kaybettiği ifade ediliyor. Söz konusu verilere göre, kamp dışında yaşayan sığınmacı sayısının ise 667 bin olduğu belirtiliyor.[4]

KAMPLARDA YAŞAYAN KADIN SIĞINMACILARIN YAŞA GÖRE DAĞILIMI*

0-4 YAŞ	5-11 YAŞ	12-17 YAŞ	18-54 YAŞ	60+ YAŞ	TOPLAM
18.958	21.765	15.710	46.663	4.072	107.168
			KAMPLARDA YAŞAYAN TOPLAM SIĞINMACI SAYISI		**217.324**

Kaynak:AFAD

Türkiye'de kamp içi ve dışında olmak üzere toplamda 1 milyonu aştığı tahmin edilen sığınmacı sayısındaki artışın bir süre daha devam edeceği öngörülüyor. Sığınmacı akını, özellikle sınır illerinin demografik yapısını etkilerken, bazı sınır illerinin nüfusu yaklaşık iki katına çıkmış bulunuyor. İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerdeki sığınmacı varlığı ise yüz binlerle ifade ediliyor.

Yapılan görüşmelerde, sığınmacıların büyük bölümünün geri dönmeyi istemekle birlikte, dönüş ihtimalini düşük gördükleri ve Türkiye'ye yerleşmek üzere ülkenin koşullarına uyum sağlamayı planladıkları görüldü. Kampların tercih edilmemesinde ise bu kaygıların önemli bir etkisi bulunuyor. İlerleyen süreçte, özellikle kamp dışında yaşayan sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması açısından ciddi sorunlar yaşanacağı ve sığınmacıların yerleştikleri illerde yerel sosyokültürel ve ekonomik yapıya etkilerinin daha fazla hissedileceği öngörülüyor.

*En son yapılanaçıklamadabusayının 220 bininüzerineçıktığıbelirtiliyor.

Bugüne kadar kamplar için geniş kaynak ayıran Türkiye'nin, sığınmacıların ihtiyaçlarını daha fazla kamp kurarak halletmesi mümkün görünmüyor. Önümüzdeki süreçte, Suriye krizinin daha da uzayacağı ve sığınmacıların geri dönüş ihtimallerinin azalacağı öngörüsüyle konuya ilişkin kalıcı çözümler üretilmesi kaçınılmaz görünüyor. Bu dönemde uluslararası toplumla etkin işbirliği ile toplumsal kabul ve uyumun önemli birer konu olarak gündemde yer alması bekleniyor. Yeni yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, sığınmacı sorunlarına yönelik genel bir yasal çerçeve sunuyor olsa da, özellikle kamp dışında yaşayan sığınmacıların toplumsal kabulü ve uyumu için kalıcı çözümler üretilmesi noktasında neler getireceği henüz bilinmiyor.

Bu süreçte, sığınmacılar için kurulan kamplarda yüksek standartlarda olanaklar sunulurken, toplum da sığınmacılara yönelik oldukça duyarlı bir tutum sergiledi. Toplumun yaptığı ayni ve nakdi yardımlar, sığınmacıların yaşam koşullarının düzeltilmesinde önemli bir rol oynadı. Kampların kapasitelerinin dolu olması, kamplarla ilgili olumsuz izlenimler ya da kamp dışında yerleşik bir düzen kurmak istemeleri nedeniyle kamplara giremeyen/girmek istemeyen sığınmacılar, düzenli olmayan insani yardımlarla, geçmişten kalan birikimleriyle ve bulabildikleri işlerde zor koşullarda ve düşük ücretlerle çalışarak kendi dar imkanlarıyla yaşamlarını idame ettirmeye çalışıyor.

Sığınmacı varlığının daha uzun yıllar mevcudiyetini sürdüreceği gerçeği, sığınmacılar için yapılan harcamaların ve yardımların sürdürülebilirliği noktasında soru işaretleri doğuruyor. Kamp dışında yaşamlarını sürdürme çabasında olan sığınmacıların mevcudiyeti süreç uzadıkça yerel toplumla ilişkilerin gerilmesine ve yabancılara yönelik olumsuz tutum ve davranışların baş göstermesine neden olacaktır. Bunun ilk işaretlerini basına da yansıyan adli olaylarda görmek mümkündür. Ülke içinde giderek artan sığınmacı varlığı, çeşitli sosyokültürel sorunlarla birlikte bir güvenlik sorununu da ortaya çıkardı. Sığınmacıların karıştıkları adli vakalar olduğu gibi, sığınmacıların güvenliğini tehdit eden durumlar da yaşanmaktadır.

Yerel toplumla rapor çalışması kapsamında yapılan görüşmelerde, mağduriyete yönelik yardım duygusunun ve koruyucu algının ilerleyen süreçte olumsuz yönde evrilebileceğinin izleri görüldü. Sınır illerinde, sığınmacı yoğunluğu nedeniyle, toplumsal tepkinin olumsuz boyutları daha fazla hissediliyor. Şunu da belirtmek gerekir ki; Türkiye toplumunun sığınmacılara ilişkin olumlu veya olumsuz düşünceleri olmakla birlikte, derinlemesine ve tecrübeye dayalı sabit bir yaklaşımı bulunmuyor. Toplumda sığınmacılara yönelik; misafirperverlik, acıma ve çok kültürlülük söylemlerinden beslenen olumlu; milliyetçi ve "ekonomik koşulların kısıtlılığı" söylemlerinden beslenen olumsuz bakış açıları mevcut bulunuyor. Bu toplumsal özellik, sığınmacı politikalarına yönelik hem bir dezavantaj hem de avantaj olabilir.[5] Bu süreçte, toplumda oluşabilecek yabancılara yönelik olumsuz tutumun ve tepkinin sağaltılması ile olumlu tutumun beslenmesi yönünde çalışmalara da ihtiyaç duyulacağı söylenebilir. Bu amaçla sahada çalışan sivil toplum kuruluşlarının daha organize ve koordineli çalışmaları gerekecektir.

Kamp dışında yaşayan sığınmacıların sorunları, sosyo-ekonomik durumlarına ve yerleşilen illerde sunulan imkanlara göre farklılık arz ediyor. Sığınmacıların çoğu, ülkenin resmi dilini konuşamıyor ve karşılaştıkları sıkıntılarda nereye, nasıl başvuracaklarını bilmiyor. Dil sorunu, kamu hizmetlerine erişimi kısıtladığı gibi sosyal uyumu da güçleştiriyor.

Bunun dışında genel olarak tespit edilen sorunlar; barınma, sağlık ve beslenme koşullarının yetersizliği, çocukların eğitim ve psiko-sosyal destek hizmetlerinden mahrum olmaları, kültürel farklardan kaynaklanan sosyal uyum sorunları ile sosyal dışlanma, emek sömürüsü, kadınların fuhuş sektöründe ve ticarete dönüşen gayri resmi evlilikler aracılığıyla cinsel istismarı ile kadınlara yönelik tacizler olarak dikkati çekiyor. Kamp dışında yaşayan sığınmacılar için tüm bu sorunlara yönelik herhangi bir sosyal destek mekanizması ise bulunmuyor.

SAVAŞTA KADIN OLMAK ve SURİYELİ KADINLAR

Bir Savaş Suçu Olarak Cinsiyete Dayalı Şiddet

Normal şartlarda, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle sosyo-psikolojik açıdan baskı altında olan ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet pratiklerini farklı boyutlarıyla deneyimleyen kadınlar, savaş ortamında ise bu şiddeti en can yakıcı haliyle yaşıyor. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Komitesi"ne göre, bir bireye cinsiyetini ya da toplumsal cinsiyetini temel alarak doğrudan yapılan şiddet olarak tanımlanır. Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin temel nedenleri, bir toplumdaki kadınları erkeklerle ilişkilerinde daha aşağı konumda tutan toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayanan tutum ve uygulamalardır.[6]

Bütün hukuki sistemin çöktüğü, tamamen bir güç mücadelesinin yaşandığı savaş ortamında, uygulanan kontrolsüz şiddetin yol açtığı onarılamaz zararlar, insan hakları bilincinin yükselmesine paralel olarak, zamanla uluslararası alanda savaş şartlarına özgü bir hukuki alanın tanımlanması ihtiyacını doğurdu. Bu hukuki alanda, savaşan ülkelerin birbiriyle ve savaşa katılmayan ülkelerle olan ilişkileri düzenlenmiş ve bireylerin savaştaki hak ve sorumlulukları tanımlanmıştır. Savaş hukukunun tanımlanmasında temel amaç, savaşın yol açtığı vahşeti olabildiğince en aza indirmektir.[7]

Bu doğrultuda savaş suçlarının tanımlandığı ve belirli sınırlamalar getirildiği ilk uluslararası sözleşmeler, 1899 ve 1907'de imzalanan Lahey Sözleşmeleri'dir. 1949 yılında Cenevre'de savaş hukukuna ilişkin dört sözleşme imzalanmıştır. 1949 tarihli 4. Cenevre Sözleşmesi ile savaş zamanında sivillerin korunmasına ilişkin standartlar belirlenmiştir. Bu ilk sözleşmelerde yağmacılık bir savaş suçu olarak tanımlanırken cinsiyete dayalı şiddet bu tanımlamaya dahil edilmemiştir. Cinsiyete dayalı şiddet, savaş hukukunun gelişim sürecinde sözleşmelerde belirsiz ifadelerle yer almış, savaş suçu olarak tanımlanması ise 100 yıldan fazla zaman almıştır. "Kadına karşı cinsel şiddet eylemlerinin savaş hukuku kurallarına aykırı olduğu kabul edildikten sonra bile söz konusu suçların soruşturulması veya kovuşturulması savaş alanındaki üstler tarafından ihmal edilmiş veya öncelikli bir husus olarak görülmemiştir."[8] Çok eski çağlardan beri tecavüzün de dahil olduğu genel bir kategori olarak kadına yönelik cinsel şiddet, savaş ortamında, saldırganlığın bir türevi ve kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmüştür. Kadının, erkeğin malvarlığına dahil olduğu düşünüldüğünden kadının üzerinde uygulanan cinsel şiddet eylemlerinin, eril gücün başarısını ölçmenin bir yolu, savaş esnasında verilen hizmetin somut bir karşılığı ve savaşın ödülü olması yadırganmamış[9], bu durum savaş şartlarında önüne geçilemez doğal bir dürtü olarak üstü örtülü bir norm haline gelmiştir.

Cinsiyete dayalı şiddetin bir savaş silahı ve suçu olarak tanımlanmasının bu kadar gecikmesinin altında yatan sebepler, toplumsal cinsiyete dayalı diğer şiddet pratiklerine yol açan tarihi ve kültürel arka plandan bağımsız değildir. "Tarihçesi antikçağlara kadar giden savaşta tecavüz, modern çağda da yaygınlığından ve

vahşetinden hiçbir şey kaybetmemiş ama görünmez olmayı sürdürmüştür. Askerlerin kadınları seks objesi olarak görmesinden kaynaklanan fırsatçı tecavüzlerinin yanı sıra, ordular tecavüzü sıklıkla bir silah olarak kullanmışlardır. Bu silah, hem düşmanı demoralize etmek ve kendi askerlerine moral vermek için kullanılmış hem de sembolik olarak zaferi ispat etmeye yaramıştır."[10]

Modern ulus devletlerin ve uluslararası ilişkilerin oluşum sürecinde gelişen savaş hukuku'ndan yüz yıllar önce İslam Hukuku'nda kadına yönelik cinsiyete dayalı şiddet bir savaş suçu olarak tanımlanmıştır. İslam Hukuku'nda, savaşlarda askeri güçler arası çatışmaların dışında sivillere ve çevreye zarar verme yasağı kapsamında kesin bir dille yasaklanmış olmasına rağmen, İslam coğrafyasında yaşanan savaşlarda da cinsiyete dayalı şiddetin önüne geçilememiştir.

"BM verilerine göre dünya üzerinde her yıl iki milyon civarında kadının ve kız çocuğunun ticareti yapılmaktadır. Bosna, Kamboçya, Liberya, Peru, Somali ve Uganda'da savaş esnasında yaşanan toplu tecavüz vakaları bilinmektedir. Örneğin sadece Bosna savaşı sırasında en az yirmi bin, 1994 Ruanda soykırımında ise beş yüz bin kadının tecavüze uğradığı tahmin edilmektedir. Sierra Leone' de kendilerine anket uygulanan yerinden edilmiş ailelerinin de %94'ü tecavüz, işkence ve cinsel kölelik de dahil olmak üzere, cinsel saldırılara maruz kaldıklarını bildirmişlerdir."[11]

BMMYK'nin bir raporunda toplumsal cinsiyete dayalı zulüm pratikleri dönemler bakımından beş kategoride ele alınmıştır[12] :

Çatışma sırasında, kaçıştan önce:

- İktidarda bulunan kişiler tarafından taciz edilme
- Kadınların cinsel olarak işkence görmesi
- "Askerler" tarafından cinsel şiddet uygulanması
- Toplu tecavüz ve hamile bırakılma
- Çatışma halindeki tarafların silahlı mensupları tarafından kaçırılma

Kaçış sırasında:

- Haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırı
- İnsan tacirleri, köle ticareti yapanlar tarafından yakalanma

Sığınma ülkesinde:

- Otorite sahibi kişiler tarafından cinsel saldırı,
- Ailelerinden ayrı düşmüş kız çocuklara, bakıcı aile yanındayken cinsel taciz
- Aile içi şiddet
- Hayatta kalabilmek için cinsel ilişkiye zorlanmak/ zorla fuhuş
- Sığınma ülkesinde yasal bir statü beklerken ya da yardım ve kaynaklara erişmeyi beklerken cinsel taciz

Geri dönüş sırasında:

- Kadınlara yönelik zararlı geleneksel uygulamaların tekrar başlatılması
- Ailelerinden ayrı düşmüş kadın ve çocuklara yönelik cinsel taciz
- İktidarda bulunan kişiler tarafından cinsel istismar
- Haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırı, geri dönüşe zorlanma

Yeniden entegrasyon sürecinde:

- Geri dönenlere bir çeşit ceza olarak cinsel tacizde bulunmak
- Yasal statüyü düzene sokmak için cinsel zorbalık
- Kadınların karar alma süreçlerinin dışında bırakılması
- Kaynaklara erişiminin engellenmesi

Suriye İç Savaşı ve Suriyeli Kadınlar

Suriye iç savaşında yine en çok zararı kadın ve çocukların gördüğü, cinsiyete dayalı şiddetin bir savaş silahı olarak kullanıldığı yönünde haber, anlatım ve raporlar bulunuyor. EMHRN'nin (Akdeniz İnsan Hakları Ağı- Euro-Mediterranean Human Rights Network) hazırladığı bir raporda aralarında Şam'ın da bulunduğu 7 şehirde tecavüz vakalarının belgelendiği ve bu tecavüzlerin hükümet karşıtı gösteriler esnasında, güvenlik noktalarında veya gözaltı yapılan yerlerde gerçekleştiği bulgusuna yer veriliyor. Bu tecavüzler gözaltında ya da askeri operasyonlar esnasında muhalif grupları baskı altına almak, gözdağı vermek ve küçük düşürmek için bir savaş silahı olarak kullanılıyor. Rapor aynı zamanda Ekim 2012-Ocak 2013 tarihleri arasında yaklaşık 3 ay boyunca gözaltında tutulan ve iki kez farklı kişiler tarafından tecavüze uğrayan Aida adlı 19 yaşındaki bir mağdurun tanıklığını da içeriyor. Tecavüz vakalarının askeri operasyonlarda rejim güçleri tarafından bir tür psikolojik harp tekniği olarak kullanıldığını, rejim karşıtlarını yıldırmak ve psikolojik olarak baskı altına almak maksadıyla yapıldığını öne süren raporda, Humus Şehri'nin Bab'ı Amr bölgesindeki 9 yaşında bir kızın, Mart 2012'de rejim askerleri tarafından ailesinin gözleri önünde tecavüze uğradığı anlatılıyor. Tecavüz ve cinsel şiddet vakalarının belgelenmesi oldukça güç, zira mağdurlar yaşadıkları istismarın bireysel ve toplumsal etkilerini üzerlerinde taşıyorlar. Hepsi olmasa da birçok cinsel şiddet mağduru, yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlanıyor ve sığındıkları ülkelerde söz konusu tecavüzden fiziksel ve psikolojik izler taşıyorlar. Kuruluş, kadınların aynı zamanda çok sık olarak "canlı kalkan" olarak kullanıldığını belgelemiş ve bunun hem rejim güçleri hem de muhalifler tarafından yapıldığını belirtmiş. Kadınların esir değiş-tokuşu veya teslim olmaları için ailelerine baskı kurmak amacıyla kaçırıldıklarını öne süren rapor, Londra merkezli SNHR'nin (Suriye İnsan Hakları Merkezi -Syrian Network for Human Rights) Aralık 2011-Mayıs 2012 tarihleri arasında 125 kadının ve 2 çocuğun bu şekilde kaçırıldığına dair iddiasına yer veriyor.[13]

SNHR'nin Kasım 2013'te yaptığı bir açıklamada, güvenlik güçlerinin 2011 yılının Mart ayından Kasım 2013'e kadar çeşitli kentlerde düzenlediği operasyon ve

saldırılarda, 10 bin 853 kadının yaşamını yitirdiği, 7 bin 500 kadının ise ''cinsel şiddete maruz kaldığı'' iddia ediliyor. Ölenler arasında 3 bin 614 kız çocuğunun bulunduğu belirtilen açıklamada, 461 kadının keskin nişancılar tarafından vurulduğu, 29 kadının ise rejim güçlerinin işkenceleri sonucunda hayatını kaybettiği öne sürülüyor. Olaylar sırasında Humus'un Kerm el Zeytun, Bab Amro ve İdlib'in Ciesr el Şuğur kasabasında yaklaşık 400 kız çocuğunun cinsel saldırıya maruz kaldığı, rejim güçlerinin baskın ve operasyonlarında 850 kadının da tecavüze uğradığı ifade ediliyor. Ülkedeki olaylar nedeniyle 2.1 milyon kadının ülke içinde göç etmek zorunda kaldığı, 1.1 milyon kadının ise yurt dışına kaçtığı, rejim güçlerince birçok kentte silahlı muhaliflere karşı kadın ve çocukların canlı kalkan olarak kullanıldığı belirtiliyor. SNHR'nin açıklamasında kadın ölümlerinin en çok yaşandığı kentlerin başında, Başkent Şam'ın banliyöleri ile Halep, Humus, İdlib ve Deraa kentlerinin geldiği belirtiliyor.[14]

Bütün bu ciddi iddiaları soruşturmanın ve cezalandırmanın önünde bir takım engeller bulunuyor. "Suriye'de tecavüz mağdurları, çoğu zaman tecavüzün aileyi lekelediği yönündeki güçlü toplumsal normlar nedeniyle ve toplum önünde damga yememek için cinsel saldırıyı rapor etmemekte ya da tedavi olmamaktadır".[15] "Bunun yanı sıra, ülkede başta BM insan hakları raportörleri olmak üzere bağımsız gözlemcilerin bulunmaması, tecavüz iddialarının doğrulanmasını engellediği gibi, tecavüz vakalarının sayısı konusunda tahmini bir rakamı dahi tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Cinsel saldırı iddialarının soruşturulması, önlenmesi ve cezalandırması için yöneticiler tarafından çalışma yapıldığına ilişkin bir işaret de bulunmamaktadır. Oysa tecavüz, hem bir savaş suçu hem de insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur."[16]

Savaş ortamından canlarını kurtarmak üzere kaçan kadınlar, ülkelerinde ve kaçış sırasında yaşadıkları travmanın sosyal ve psikolojik izlerini üzerlerinde taşırken, "sığınmacı" olmanın getirdiği yeni travmalarla yüzleşmek durumunda kalıyorlar. Her açıdan dezavantajlı konumda olan sığınmacı kadınların korunmalarına ilişkin özel tedbirler gerekmektedir. Geç de olsa; cinsiyete dayalı şiddete savaş hukukunda ayrı bir statü tanınarak savaş suçları kapsamına alınırken, uluslararası insan hakları mevzuatında ise sığınmacı kadınlar özelinde hak tanımları yapılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de Suriyeli kadın sığınmacılarda yaşadıkları travmanın izleri açık bir şekilde görülmüştür. Sığınmacı kadınların Suriye'deki çatışmalar sırasında ve sınırdan geçişte yaşadıkları ya da şahit oldukları cinsiyet temelli şiddetle ilgili anlatımları, BM'nin, EMHRN'nin ve SNHR'nin verilerini doğrular nitelikteydi:

Ailesiyle birlikte Şam'daki çatışmalı ortamdan kaçarak Türkiye'ye sığınan ve Osmaniye'ye yerleşen 26 yaşındaki Z., Suriye'de yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

> *"Biz şehirde oturuyorduk, sokağa çıkamazdık. Esed'in askerleri sokakların başında durur kimliğimize bakarlardı. Sokakta amcamın oğlunu kurşuna dizdiler. Amcam ise başına isabet eden bomba parçası nedeniyle vefat etti … Orada güvende olmadığımız için köye gittik. 5 ay kadar köyde yaşadık. Ardından savaş köye doğru yaklaşınca oradan da çıktık, başka bir köye*

yerleştik. 2 ay kadar da o köyde kaldık. Çocuğumu da o köyde doğurdum. Savaş sürüyordu. Evimize dönemiyorduk. Öylece sınıra kadar geldik.

Muhaliflerin içinde Esed'in kendi adamları vardı. Gizlice öğrenip muhalifleri ihbar ediyorlardı. Bir kere sokakların etrafını kapatarak bomba yağdırdılar. Amcam o saldırıda öldü. 5 günde yaklaşık bin 200 kişiyi öldürdüler. Esed'in askerleri bir otobüsü kurşuna dizdiler. İçinde kadınlar ve çocuklar da vardı. Hepsini öldürdüler. Çok korktum, neredeyse bebeğimi düşürecektim… Esed'in fotoğrafı önümüze koyulurdu. Sonra önünde secde etmemiz istenirdi. Etmeyenleri öldürüyorlardı. Esed'in askerlerinden bazısı dayanamayıp bu zulme karşı çıkıyorlardı. Onları da öldürüyorlardı. Kadınların üzerini soyup sokağa çıplak bırakırlardı. Sokaklarda durur dışarı çıkan kadınları toplarlardı. Genç, yaşlı, evli, bekar hepsini alırlardı. Genç kadınları ayırırlar yanlarında götürürlerdi. Kadınları camiye kilitleyip orada tecavüz ediyorlardı. Tecavüz ettikleri kadınları ise öldürüyorlardı. Muhaliflerden bir grup bir kere camiyi basmış ve 30'a yakın kadını çıplak bulmuşlar. Hepsine elbise giydirip camiden çıkarmışlar.

İşte biz de bunun için kaçtık. Annem ve babam bunları gördükçe "biz burada yapamayız" dediler. Evde iki genç kız vardı. Doğruca buraya geldik."

Türkiye'ye gelerek Osmaniye'ye yerleşen bir diğer Suriyeli kadın sığınmacı 45 yaşındaki S. ise, Suriye'de yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"İlk zamanlar sadece eylemler yapılıyordu sokaklarda, rahattık. Sonradan her yer karıştı kurşunlar, bombalar yağmaya başladı sokaklara. Sokaklarda ölenler çok oldu. İnsanlar hep civar köylere kaçtılar. Köyde de uçaklar üzerimizden geçiyordu. Çok kara günler geçirdik. Bir odada 5 aile yaşıyorduk. Akrabalar hep iç içeydik. Yatacak yeri geçtik oturacak yerimiz yoktu.

Amcamın kızı olaylar sırasında öldü. Anneleri öldükten sonra çocuklar muhaliflere katılmak için evden kaçtılar, kinle dolmuşlardı. Bunları yapan Esed'in askerleri insanları koyun gibi kesiyorlardı. Bizi öldürdüklerinde cennete gideceklerine inanıyorlardı… Muhalifler orada annesi babası veya akrabası ölmüş gençleri daha kolay örgütlüyor askere alıyorlardı. İntikam duygularını ateşliyorlardı. Muhalifler de bir şey yapamıyorlardı, çünkü Esed'in elinde silah, bomba çoktu. Rejim askerleri karşısında etkisiz kalıyorlardı. Bazıları biz muhalifiz deyip eve giriyorlar hırsızlık yapıyorlardı. Aslında muhalif falan değillerdi.

Esed'in askerleri sokakta kadınların elbiselerini yırtıp öylece bırakırlardı. Camiye toplayıp tecavüz ettiklerini duydum, kadınları zıplatıyorlarmış ki bebekleri düşsün. Köylerde çok fazla oluyordu tecavüz olayları, şehirde bu kadar rahat yapamıyorlardı. Köydekiler fakirlerdi, gidecek yerleri de yoktu. Bu yüzden rejim askerlerinin eline daha kolay düşüyorlardı. Biz kaçtık ama çoğu kaçamadı."

Kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddetin yalnızca rejim güçleri tarafından değil, bazı muhalif gruplar tarafından uygulandığını anlatan görüşmeciler de oldu:

30 yaşındaki Suriyeli kadın sığınmacı M., ailesiyle birlikte Urfa'da yaşıyor. Suriye'de durumlarının oldukça iyi olduğunu, babasının tekstil ticareti yaptığını ve varlıklı bir aile olarak yaşadıklarını belirtiyor. M., üniversitede Edebiyat bölümünde, kız kardeşlerinin ise İngilizce öğretmenliği ve hukuk bölümlerinde öğrenci olduklarını, evlerini, okullarını, işlerini bırakarak canlarını kurtarmak için Türkiye'ye sığındıklarını anlatıyor. Kaldıkları bölge Tel Abyad'da IŞİD örgütünün hakim olduğunu ve o dönem çatışmaların çok yoğun olduğunu belirtiyor. M. geldikleri yerde birçok örgütün olduğundan bahsediyor. Muhalif cephede yer alan bazı İslami örgütlerin içinde 5-6 bin kadar profesyonel askerin bulunduğunu duyduklarını ifade ediyor. M., bu örgütlerin yaşadıkları semtte baskı kurduklarını, kadınların kıyafetlerinin renklerine dahi müdahale edildiğini; kıyafet olarak siyah uzun dış örtü, siyah başörtüsü, yüze siyah peçenin şart koşulduğunu anlatıyor. Ayrıca kadınların tek başına dışarı çıkmasının yasaklandığını, yanında bir erkek olmadan çıkanların tutuklandığını, sigara içen kadınlara da ceza uygulandığını söylüyor. M. halen uygulanan yasakların devam etiğini, sınava girmek için Suriye'ye gittiğinde sınır kapısında erkek bir akrabasını beklediğini, kıyafetlerini de korkudan değiştirdiğini belirtiyor. Bazı örgüt mensuplarının kadınlarla evlenmek için kadınları ve ailelerini zorladıklarını, bunu da "kendilerinin cihat ettikleri, kadınların da cihat etmek için onlarla evlenmeleri gerektiği" şeklinde gerekçelendirdiklerini ifade ediyor. M., duyduğu bir örneği şöyle anlatıyor:

> *" Muhalif gruplardan bir örgütün emiri genç bir kadını beğenmiş. Nikah yapacağını söylemiş. Emir kadına göre oldukça yaşlıymış. Genç kadın evlenmek istememiş. Kadının ailesi üzerinde baskı kurmuşlar ve tehdit etmişler. Kadın kendisinin ve ailesinin yaşadığı baskıya dayanamayıp intihar etmiş. "*

Görüşme kapsamında, başka kadın sığınmacıların da benzer içerikte anlatımları olurken, savaş ortamında maruz kalınanların yanı sıra sınırdan geçiş sırasında cinsiyete dayalı zulümlerin yaşandığına dair anlatımlarla da karşılaşıldı. Sınır kapılarında, kadın ve küçük yaştaki kız çocuklarını bazı Arap ülkelerine pazarlayan insan ticareti çeteleri oluştuğu, bu ülkelerden özellikle Katar'ın isminin çok geçtiği belirtiliyor. Bu insan tacirleri tarafından, ailelerin rahat yaşam vaatleri ile ikna edildiği anlatılıyor. Kalabalık ailelerin sınır kapısından geçerken, kız çocukları karşılığında pazarlık yapılarak sınırdan geçmelerine izin verildiği ve bunu kabul etmek zorunda kalan çok sayıda aile olduğu iddia ediliyor.

KADIN SIĞINMACILARA İLİŞKİN YASAL ÇERÇEVE

Uluslararası Mevzuatta Mülteciler ve Sığınmacılar

BM Genel Kurulu, 1948 yılında BM Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) kurulmasına karar verdi. 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi", bu alandaki ilke, tanım, mültecilerin sahip oldukları temel haklar ve mültecilere uygulanacak usullerin asgari standardını içeren bir metin olarak kabul edildi. Bugün bütün devletler için teamül olan, "geri göndermeme(non-refoulement)" ilkesi ve "mülteci" sıfatı tanımı bu sözleşmeyle ortaya konuldu. Söz konusu sözleşmede 1967 tarihine kadar mülteciler bakımından "tarihi* ve coğrafi kısıtlama" mevcutken; 1967 tarihli "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü" ile bu kısıtlamalar kaldırıldı.

İnsan haklarının evrenselliği ilkesi, demokratik devletlerce kabullenilmiş olmasına rağmen, insan hakları belgeleri ve devlet anayasaları yabancılar açısından bazı temel hakları sınırlandıran düzenlemeler getirdi.[17] 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme", mülteciler açısından bir "karma haklar statüsü" niteliği taşır. Sözleşmede, taraf devletlerin, mültecilere; mülkiyet edinme (md.13), çalışma (md.17) ve işyeri açma (md.18) hakları açısından yabancılara tanıdıkları haklardan farklı muamelede bulunamayacakları; eğitim (md.22), hukuk mahkemelerine müracaat, adli (md.16) ve sosyal yardım ile iaşe konusunda (md.23) ise vatandaşlarına sağladıkları hakların aynısı ile muamelede bulunmakla yükümlü oldukları belirtilmiştir.

Mültecilerin haklarını koruma altına alan uluslararası belgeler, sadece 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme" ve "New York Protokolü" ile sınırlı değildir. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"," BM Ekonomik", "Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)", "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)", "Her Türlü Irk ve Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi", "Çocuk Hakları Sözleşmesi" ve "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" de mülteci ve sığınmacıların haklarını koruma altına alan uluslararası belgelerdir. Sözleşme metinlerinde, mülteci ve sığınmacılar doğrudan yer almasa da, ayrımcılık yasağı ilkesi gereğince ve komitelerin genel yorumlarında zikretmeleri neticesinde sözleşmeler, mülteci ve sığınmacılar için de geçerli hale gelmiştir.

Ulusal Mevzuatta Mülteciler ve Sığınmacılar

Türkiye, 1961 yılında "Cenevre Sözleşmesi"ni, 1967 yılında ise "New York Protokolü"nü onayladı, ancak "tarihi kısıtlama"yı kaldırırken "coğrafi kısıtlama"yı uygulamaya devam etti. 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu", 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girdi. Uzun bir süre TBMM'de bekletilen kanun, göç ve sığınma konusunda

*Sözleşme, 1 Ocak 1951 tarihinden once meydana gelen olaylardan dolayı "mülteci durumuna düşen" olarak tanımlanan kişileri kapsıyordu.

eksikliklerine rağmen, bir dizi önemli yenilikler getirmiştir. Bu kanun yürürlüğe girmeden önce göç ve sığınma mevzuatında, "Cenevre Sözleşmesi" ve "1967 Protokolü" esas alınarak 1994 yılında çıkarılan, "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar" ile "Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"* ve 2006 tarihli "Uygulama Talimatı" esas alınıyordu. 1994 Yönetmeliği'nde ve 2006 tarihli genelgede yer alan "coğrafi kısıtlama" sebebiyle, "mülteci" ve "sığınmacı" kavramları için uluslararası hukuktan farklı bir tanımlama yapıldı. Türkiye bu ayrıma göre; Avrupa ülkelerinden gelerek uluslararası koruma talep edenleri "mülteci", Avrupa dışından gelerek uluslararası koruma talep edenleri ise "sığınmacı" olarak kabul etmiştir. Türkiye, "sığınmacı" statüsü sağladığı kişilere, BMMYK ile işbirliği içinde, başka bir ülkeye gönderilinceye kadar geçici ikamet izni sağlamaktadır.

Yeterli olmamasına rağmen "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu", uluslararası koruma statülerini daha net hale getirirken, sığınmacı-mülteci ayrımını kaldırarak; "mülteci", "şartlı mülteci" ve "ikincil koruma" statülerini tanımlamıştır.

"1994 Yönetmeliği", Suriye kriziyle ortaya çıkan kitlesel göç karşısında güncellikten uzak kalmaya başladı. Bu durum TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından hazırlanan raporda da ifade edilimektedir[18]. Yaygın hale gelen genel, objektif, kişilik dışı hukuki düzenlemeler yapmak yerine; özel, sübjektif düzenlemelerle sorunları çözme anlayışı mülteciler konusunda da kendini göstermiş ve genelgelerle sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Suriyeli sığınmacılar konusunda da aynı yol izlenerek, 30.03.2012 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından "geçici koruma" tanıyan ve kampların yönetimine ilişkin düzenlemeler içeren, 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına Dair Yönerge" yayımlandı. Ancak bu yönerge kamuoyuyla paylaşılmadı. "Geçici koruma", TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun raporunda, *"ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai nitelikte bir prosedür"*[19] olarak tanımlandı. Bu statüyle koruma altına alınan Suriye vatandaşları, iç hukuktan farklı olarak kendilerine "mülteci" veya "sığınmacı" statüsü verilmeyerek, her türlü ihtiyaçları Devlet tarafından karşılanmak üzere bir anlamda "misafir" konumunda kabul edildi.[20] Söz konusu statü bakımından bahsi geçen kişilerin iltica etme veya üçüncü bir ülkeye sığınma başvurusunda bulunma hakları ise bulunmuyor. Ayrıca Suriyeli sığınmacılara ilişkin ikamet, çalışma, eğitim, sağlık gibi konularda düzenlemeler de yapıldı.

* Raporun devamında 1994 Yönetmeliği olarak anılacaktır.

Mülteci/Sığınmacı Kadınların Korunması

Tüm mültecilerin yaşadığı sorunları kadın mülteciler de yaşar. "Hassas grup" olarak tanımlanan kadın mülteciler de diğer mülteciler gibi, silahlı çatışma ve şiddetin türlerine karşı güvenliğe; açıklanamayan ve sebepsiz yere uzatılan gözaltına alınma tehlikesine ve menşei ülkelerine dönmeye zorlanmaya karşı korunmaya; kendilerine yeterli sosyal, ekonomik ve yasal haklar tanıyan hukuki bir statüye; beslenme, barınma, giyim, öz bakım ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına gereksinim duyar. Bunlara ek olarak, mülteci kadınların ve kız çocuklarının özel koruma ve destek ihtiyaçları bulunmaktadır. Kullanılmaya, cinsel ve fiziksel şiddete, istismara, sömürüye, mal ve hizmetlerin dağıtımında ayrımcılığa maruz kalmaya karşı korunmaları gerekir.

Mülteci kadınlara tanınan haklar, 1951 tarihli "Cenevre Sözleşmesi" ve "1967 Protokolü"nde düzenlenenlerle sınırlı değildir. "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Cenevre Sözleşmeleri" ve iki ek protokolü, "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi", "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi", "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan kaldırılmasına Dair Sözleşme (CEDAW)", "Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge (DEVAW)", "Olağanüstü ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildiri", "Evli Kadınların Uyrukluğu Sözleşmesi" ve "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" de mülteci kadınların haklarının yer aldığı uluslararası metinlerdir. Bu belgeler, tüm devletler tarafından imzalanmamış olsa da, mülteci kadınlara ilişkin koruma ve yardım açısından uluslararası insan hakları standartlarına dair bir çerçeve sağlar.

Sığınma ülkelerinin ulusal yasaları ve politikaları da mülteci kadınların korunmasını içerir. "Tecavüz", "istismar", "fiziksel saldırı", "insan ticareti" ve "fuhşa sürüklenme" gibi kadınlara yönelik birçok saldırı, ulusal yasalar çerçevesinde cezalandırılabilir.

Gerek uluslararası belgelerde gerek ulusal mevzuatta mülteci kadınlara karşı şiddeti yasaklayan, kadınların şiddetten korunmasını öngören düzenlemeler bulunuyor. 1993 yılında kabul edilen "Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge(DEVAW)"nin önsözünde; *"kadınlara yönelik şiddetin, kadınların haklarının ve temel özgürlüklerinin ihlalini oluşturduğunu ve bu hak ve özgürlüklerden yararlanmalarına engel teşkil ettiğini veya hükümsüz kıldığı"* ifade edilerek, mülteci kadınların şiddete özellikle açık olduğu vurgulanıyor.

"Kadın ticareti" ve "kadınların fuhuş yoluyla istismarı" konusu da uluslararası insan hakları belgelerinde ele alınıyor. Özellikle kadın haklarını konu edinen CEDAW ve DEVAW gibi uluslararası araçlar yanında; "göçmen kaçakçılığı", "istismar", ve "fuhuş" konularını ele alan, "İnsan Kaçakçılığının ve Fuhuş Yoluyla İstismarın Önlenmesine İlişkin Sözleşme", "Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol" gibi sözleşmeler, bu konuda uluslararası standartları belirlemektedir. Bu belgeler, "cinsel şiddet" sorununu, "kadına yönelik şiddet"; "kölelik" ve "borç esareti", "evlilik

ticareti" ve "çocuk satışı" da dahil olmak üzere bu sorundan kaynaklanan eylemleri açıkça fuhuş, kaçakçılık ve istismar olarak niteler.

İnsan ticareti konusunda geliştirilen en önemli ve etkili uluslararası sözleşme "Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" ve ek protokollerinden birisi olan "İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol"dür. Bu belgeler devletler tarafından hızlı bir şekilde kabul gördü ve geniş biçimde uygulama alanı buldu. Türkiye de bu protokolü ilk imzalayan ve iç hukukuna kazandıran ülkeler arasında yer aldı. Söz konusu Protokolün 3. maddesinde insan ticareti; *"Kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç ve çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir ve istismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içermektedir."* şeklinde tanımlanmış ve kapsamı belirlenmiştir. İstismar teriminin, "fuhşun istismarı"nı veya "cinsel istismar"ın başka biçimlerini içerdiği maddede düzenlenmiştir. Sözleşmenin ve ek protokolün gereklerini yerine getirmek üzere, Türk Ceza Kanunu'nun 80. maddesinde "insan ticareti" suçu düzenlenmiştir. Ancak bu maddede fuhuş amacıyla insan ticareti suçunun işlenebileceği düzenlenirken, cinsel istismarın diğer biçimleri madde kapsamına alınmamıştır.[*]

[*]Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 48., 49. ve 55. maddeleri de insan ticareti mağdurlarına yönelik düzenlemeleri içermektedir.

KADIN SIĞINMACI OLMAK ve KAMP DIŞINDA YAŞAYAN SURİYELİ KADINLAR

Kadın Sığınmacı Olmak

Kadınlar da bütün sığınmacılar gibi, baskı zulüm ve korku içinde oldukları için ülkelerini terk eder. Bunun yanı sıra kadınlar, erkeklerden farklı olarak toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, sosyokültürel kabullere bağlı baskı ve zulüm, bedensel ve ruhsal sağlıklarına zarar veren geleneksel uygulamalar, cinsel istismar, cinsiyete dayalı şiddet, aile içi şiddet gibi esas olarak kadın olmalarından kaynaklı şiddet ve baskılardan kaçmak için de ülkelerini terk eder ve başka bir ülkeye sığınır.[21]

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın etkileri sığınılan ülkede de kendini göstermeye devam eder. "Sığınma göçü çerçevesinde sığınmacı tanımından başlayarak pek çok görünür eylemliliklerin erkeklerle özdeşleştirilmiş olması, ataerkilliğin somut görünümlerinden biridir. Göç gerçekleştikten sonra ise destek ve hizmetlere ulaşmada ekonomik, sistemik, bilgisel, kültürel ve dilsel engellerle karşılaşanların yine çoğunlukla kadınlar olması ataerkilliğin etkileri olarak görülmelidir. Toplumsal cinsiyet, etnisite, kültür farklılıklarına dayalı olarak göçü kadın olarak deneyimleme, ataerkilliğin etkisiyle kadınları daha incinebilir hale getirebilmektedir."[22] Kadınların göçten erkeklerden daha olumsuz etkilenmeleriyle ilgili olarak mültecilik literatüründe kadınların şiddete maruz kalma açısından fazla risk taşımaları, sosyal kuralların sınırlamalarıyla daha fazla karşılaşmaları, ilişki ağlarından yeterince yararlanamamaları ve sınırlı istihdam olanaklarına sahip olmalarına ilişkin bir açıklama getirilir.[23]

Kadifekale, İzmir

Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar

Suriye krizi sonrası yaşanan çatışmalı süreçte ve geçiş sırasında Suriyeli kadınların yaşadıkları cinsiyete dayalı sorunlara raporun "Savaşta Kadın Olmak ve Suriyeli Kadınlar" başlığı altında değinildi. Bu bölümde ise raporun asıl amacı olan Suriyeli kadınların Türkiye'deki durumlarının tespiti, "kadın sığınmacılık" olgusu çerçevesinde ele alınarak ortaya konulmaya çalışıldı. Rapor kapsamında daha fazla risk altında bulunan kamp dışında yaşayan sığınmacı kadınların sorunları üzerine odaklanıldı.

Bu bağlamda bu bölümde kamp dışında yaşayan Suriyeli kadınların; barınma olanakları, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, giyim ve öz bakım ihtiyaçlarının temini gibi temel yaşam koşulları incelenirken salt kadın olmaları nedeniyle ek olarak yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli sorunlar üzerinde özellikle duruldu.

Yoğun sığınmacı nüfusunun bulunduğu sınır illerinde ve büyük şehirlerde yapılan görüşmelerde illerin yerel şartları ve kültürü, sığınmacıların sosyoekonomik ve kültürel çeşitliliği gibi etmenlerle sığınmacıların yaşam koşulları ve yaşadıkları sıkıntılar farklılaşıyor. Buna bağlı olarak kadın sığınmacıların sorunları da bu çeşitliliği sergiliyor.

Temel Yaşam Koşulları

Barınma Olanakları

Sığınmacıların Kullandığı Eski Sağlık Ocağı Lojmanı.(Yavuzlu,Kilis)

Kamp dışında yaşayan sığınmacıların sosyo-ekonomik durumlarına göre barınma olanakları da farklılaşıyor. Oldukça iyi evleri satın alan ya da kiralayan Suriyeli sığınmacılar da bulunmakla birlikte sığınmacıların barındıkları konutlar ve mekanlar genel olarak insani koşullardan uzak. Çok küçük, lavabosu ve banyosu olmayan, bazen bir odada yedi-sekiz kişilik ailelerin bir arada yaşadığı ve bir lavaboyu birçok ailenin birlikte kullandığı, rutubet oranı yüksek, sağlık açısından risk içeren barınma koşullarında yaşamlarını sürdüren çok sayıda sığınmacıyla karşılaşıldı. Bazı evlerin kırılan camlarının naylon gerilerek kapatıldığı görüldü.

Konut kiraları ise, özellikle sınır illerinde, yoğun talep nedeniyle çok yükselmiş durumda. Ev bodrumları, bina depoları, ambar gibi binaların lavabo ve banyosu olmayan ek mekanları da barınmak üzere kiralanıyor. Barınma için yeterli koşullara sahip olmayan bu mekanlar için boyutlarına ve özelliklerine göre 100 TL'den başlayıp 1500 TL'ye kadar varan kira ücretleri talep ediliyor. Çoğunlukla üç-dört Suriyeli aile bir arada konut ya da diğer mekanları kiralıyor. Bu konutlarda ise

Yavuzlu , Kilis

genellikle yardımseverlerin temin ettikleri eski ev eşyaları kullanılıyor. En çok ihtiyaç açığının olduğu ev eşyaları olarak, buzdolabı, çamaşır makinesi, ocak gibi elektronik ev aletler başta olmak üzere sırasıyla; mutfakta kullanılmak üzere tencere, tabak, çatal-kaşık gibi küçük ev eşyaları, yorgan-yastık gibi mefruşat ürünleri ve yatak, oturma grubu gibi büyük ev eşyaları sayılabilir.

Sonuç olarak, barınma olanakları açısından konut koşullarında ve kullanılan temel ihtiyaç malzemelerinde niteliksel ve niceliksel olarak ciddi eksiklikleri olduğu görüldü. Barınma olanakları açısından temel sorunlar; konutlardaki hijyen koşulları, ısınma ve banyoda su ısıtmak için gerekli enerji kaynaklarına erişim, küçük konutlarda ve dar mekanlarda çok sayıda kişinin yaşamaya çalışması, konut kiralarının fiziksel koşullarına göre yüksek olması, kontratsız yapılan kiralamalar nedeniyle kiracı olarak hukuki korumadan mahrum olunması, her an çıkarılma riski altında güvencesiz barınma durumu ve yetersiz ev eşyası olarak özetlenebilir.

Kadın sığınmacılar, düşük istihdam oranı, toplumsal cinsiyet rolleri ve sığınmacı kimliğinin psiko-sosyal etkilerinin kadınları toplumdan tecrit edilmiş bir yaşama zorlaması nedeniyle, vakitlerinin büyük çoğunluğunu bu sağlıksız konut koşullarında geçirmek durumunda kalıyor. Çocuk bakımı ve ev işleri mevcut koşullar nedeniyle kadın sığınmacılar için daha da ağırlaşıyor. Kalabalık ailelerde çamaşırları, bebek ve yatalak hastaların bezlerini çoğu zaman soğuk suyla elde yıkamak zorunda kalan kadın sığınmacılarla karşılaşıldı.

Yavuzlu , Kilis

Yavuzlu,Kilis

Giyim ve Öz Bakım Olanakları

Yardımseverler aracılığıyla en çok ulaştırılan yardım malzemesi giyim eşyalarıdır. Bu nedenle diğer ihtiyaçlara nispeten ihtiyaç açığının daha az olduğu söylenebilir. Bununla birlikte kış aylarında kalın giyecekler, kaban, hijyenik iç giyim ve hamile kadınlara özgü giyim eşyalarının temininde sıkıntı yaşanıyor. Ayrıca kendileri ve çocuklarının sürekli aynı elbiseleri kullandıklarını söyleyen kadın sığınmacılar da oldu. Su ısıtma sorunu nedeniyle banyo yapılma sıklığının düşük olması enfeksiyon riskini artırıyor. Mikrobik ve bakteriyel rahatsızlıklara yakalanma açısından özellikle çocuklar ve hamile kadınlar ciddi risk altında bulunuyor. Bunun dışında öz bakım aletlerinin ve temizlik malzemelerinin temininde, temiz su bulmada ve su ısıtmada olanaksızlıklar, öz bakımın ise oldukça yüzeysel yapılmasına neden oluyor.

Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Sağlık Koşulları

Özellikle kamp dışında yaşayan sığınmacıların genel yaşam koşulları yetersiz beslenme ve öz bakımın da etkisiyle enfeksiyon ve salgın hastalıklar açısından yüksek risk taşıyor. Sığınmacılarını sağlık sorunlarının teşhis ve tedavisi için sağlık hizmetlerine erişimde de bazı sorunlar yaşadıkları tespit edildi. Yakın zamana kadar sığınmacılar yalnızca kampların bulunduğu illerde sağlık hizmetlerinden faydalanabiliyordu. Eylül 2013'te Başbakanlık AFAD Başkanlığı tarafından yayımlanan "Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri hk." konulu 2013/8 No'lu Genelge ile Suriyeli sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimi konusundaki sınırlamalar kaldırıldı. Buna rağmen sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntılar son bulmuş değil. İlaçları parayla temin etmek zorunda kalmaları sığınmacıların dillendirdiği sorunların başında geliyor. Düzenli ilaç kullanımı ve takip gerektiren kronik hastalıklarda sağlık hizmetine erişim daha da zorlaşıyor.

Kilis'in Yavuzlu Köyü'nde yaşayan sığınmacı bir aile ile yapılan görüşme sığınmacıların yaşadığı sağlık sıkıntılarına tipik bir örnek sunuyor:

Aile köydeki eski sağlık ocağının lojmanı olan yıkıntı bir binada ikamet ediyor. Aynı binada dört aile daha yaşıyor. Binadaki evlerin bazı kırık camlarına naylon gerilmiş. Duvar sıvaları dökülmüş ve evlerin rutubet oranı da oldukça yüksek. Arap bir aile olan N. ailesi bir evde 10 kişi yaşıyor. Halep'ten iki yıl önce gelmişler. Ailede 5 kadın var. Genç kadınlardan 2'sinin sürekli bakım ve ilaç gerektiren kronik hastalığı bulunuyor. S., 28 yaşında, lösemi hastası. On günde bir kan değişimi için Antep'e hastaneye gitmesi gerekiyor. S. aynı zamanda işitme engelli. S. için her on günde bir Antep'e gidip dönmek için 100 TL yol masrafı yaptıklarını söylüyorlar. Y., 23 yaşında, ileri derecede şeker hastası. Hastalık böbreklerini etkilemiş, böbrek yetmezliği başlamış ve çok zayıflamış. Zayıflık nedeniyle bacak kemiklerinde kırılmalar oluşmuş. Düzenli ilaç kullanması ve diyalize girmesi gerekiyor, ancak giremiyor. Hastanın görüşme sırasında da böbrek ağrıları nedeniyle çok acı çektiği görüldü. Hasta kardeşleri için ilaçları parayla almak zorunda kaldıklarını ve ilaçların çok pahalı olduğunu, her ay 300-350 TL ilaç masrafı olduğunu söylüyorlar. Devletten herhangi bir yardım da almıyorlar. Ailede bir kişinin düzenli işi var. 27 yaşındaki S., Kilis'te Suriyeli sığınmacılar için açılan bir okulda öğretmenlik yapıyor.

475 TL maaş alıyor. Bunun dışında tarım işçiliğinden gelen gelir ve komşuların yardımlarıyla hayatlarını idame ettiriyorlar. Kışın etraftan topladıkları odunlarla soba yakarak ısınıyorlar. Çok fazla işçi olduğunu, iş bulmakta sıkıntı yaşadıklarını, 12 saat çalışmaya 25-30 TL gündelik verildiğini söylüyorlar. Türkiye'nin geçim için çok pahalı olduğunu, Suriye'de ise her şeyin kriz öncesinde çok daha ucuz olduğunu şimdi ise Türkiye ile aynı olduğunu söylüyorlar. Günlük temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta sıkıntı yaşayan aile, hastaları için ilaç almakta çoğu zaman zorlandıklarını belirtiyor. Kendileri gibi köylerde ve beldelerde oturan sığınmacıların daha çok sıkıntı yaşadığını; örneğin köydekilerin yaşlılık yardımı gibi yardımlardan faydalanamadığını söylüyorlar.

Suriyeli sığınmacı kadınlar ise sığınmacıların genel yaşam koşullarının neden olduğu sağlık sorunlarının yanı sıra kadın olmanın getirdiği ek sorunlarla da baş etmek durumunda kalıyor. Yabancı bir ülkede hiç bilmedikleri bir sağlık sistemiyle karşılaşan sığınmacılar çok zorunlu olmadıkça sağlık hizmetlerinden faydalanmıyor. Bu nedenle özellikle kamp dışında yaşayan sığınmacılarda hamile kadınların gebelik takibi, çocukların aşılanması gibi koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinden faydalanma oranı çok düşük. Rapor için yapılan görüşmeler kapsamında görüşülen iki hamile sığınmacı kadın gebelik takibi yaptırmadıklarını belitti. Doğumu ev koşullarında gerçekleştiren sığınmacı kadınlar olduğu da belirtiliyor.

Tüm imkansızlıklar içinde sığınmacı kadınlar kendileri, çocukları ve ailenin diğer fertleri için bakım, beslenme, temizlik gibi temel yaşam koşullarını sağlamanın baskısını üzerlerinde daha fazla hissediyor. Sığınmacı kadınlar maruz kaldıkları rutin baskılar ve tecrit edilmiş bir yaşam sürmeleri nedeniyle ruh ve sinir hastalıklarına yakalanma riskini daha fazla taşıyor. Özellikle kişilik gelişiminin henüz tamamlanmadığı ergenlik dönemini geçiren genç kadınlar, bu dönemi yabancı bir ortamda taciz ve istismar riski altında, yoksulluk ve yoksunluklar içinde geçirmek durumunda kalıyor. Mağduriyet nedeniyle yapılan kısa süreli evliliklerin ve fuhşun yaygınlaşmış olması nedeniyle cinsel yollarla bulaşan hastalıkların artması riski de bir diğer önemli sorun olarak karşılaşılıyor.

Sonuç olarak, kamp dışında yaşayan sığınmacı kadınlar genel olarak kadın sağlığı, hijyen ve aile planlaması açısından desteksiz durumda oldukları görüldü. Hamile kadınların sağlık hizmetlerine erişimi oldukça az ve doğum zamanı gelmiş olan kadınlar evlerde doğum yapmak durumunda kalabiliyor. Ayrıca var olan koşullar HIV/AIDS gibi ölümcül sonuçlara neden olabilecek hastalıkların bulaşması ve güvensiz koşullarda düşük yapma riskini de artırıyor.[24]

Eğitim Hizmetlerine Erişim

Kamp dışında yaşayan sığınmacı çocuklar ve eğitimini yarım bırakarak gelmiş genç sığınmacılar eğitim hizmetlerine erişim noktasında kamplarda yaşayanlara nazaran çok daha fazla sıkıntı yaşıyor. Kamplarda yaşayan ve kayıtlı sığınmacılar için bazı illerde eğitim hizmeti verilmekte ve bu sığınmacılar üniversitelere anlaşmalı olarak devam edebilmektedir. Kamp dışında yaşayan ve sınırdan yasa dışı geçiş yapmış sığınmacı statüsü almamış Suriyeliler ise bu imkandan büyük oranda mahrum

bulunurken, az bir kısmı eğitim olanaklarından faydalanabilmektedir. Rapor kapsamında yapılan görüşmelerde temel ihtiyaçlarını karşılamakta dahi sıkıntı yaşayan sığınmacıların, eğitim ihtiyacını şimdilik göz ardı ettikleri, bununla birlikte ilerisi için ciddi endişeler taşıdıkları görüldü.

Sosyal Yaşam

Sığınmacı kadınların günlük yaşamlarını olumsuz toplumsal kabullerin etkilediği ve bu kadınların kimi zaman eşlerinin ya da ailelerinin baskısıyla, yalnız yaşayanların ise kendi inisiyatifleriyle toplumdan tecrit edilmiş bir yaşam sürdürdükleri görüldü. Konuyla ilgili yapılmış araştırmaların da ortaya koyduğu üzere göçmenlik olgusunun sebep olduğu psiko-sosyal süreçleri kadınlar daha ağır yaşıyorlar.

Sığınmacılık olgusu özellikle Suriye'deyken belirli bir sosyo-ekonomik düzeyde yaşayan ve burada daha zorlu yaşam koşullarıyla karşılaşan sığınmacı kadınları daha fazla etkilemekte; kendi kültürleri, kimlikleri ve alışkanlıklarından uzaklaşarak yeni bir kültürde, yabancı ve sığınmacı kimliği ile yeni bir yaşama kadın olarak uyum sağlamaya çalışmak daha travmatik bir süreci doğurmaktadır. Görüşmeler sırasında sığınmacı kadınların bazılarında travma sonrası stres bozukluğu, pek çoğunda ise karamsarlık ve umutsuzlukla kendini gösteren depresyon belirtileri gözlemlendi.

Temel İhtiyaç Analizi

Temel yaşam koşullarının insani bir düzeye erişmesi için kamp dışında yaşayan sığınmacıların öncelikli olarak hizmetlerden faydalanmaları için kayıt altına alınmaları gerekiyor. Barınmalarını sürdürmek için asgari sağlık koşullarını sağlayan konut, bu konutların kiralarını karşılamak üzere nakdi yardım ve istihdam olanağı ve bunların yanında sağlık, eğitim ve psiko-sosyal destek hizmetlerine erişim olanakları sağlanması öncelikli ihtiyaçlarıdır. Buna ek olarak kamp dışında yaşayan sığınmacıların ayni destek açısından temel ihtiyaçlarının önceliği şöyle sıralanabilir: Elektronik ev aletleri (buzdolabı, çamaşır makinesi, ocak), çocuk bezi ve kadın hijyen ürünleri, küçük ev eşyaları (tencere, tabak, kaşık vs), mefruşat (yorgan, battaniye vs) ve büyük ev eşyaları (yatak, koltuk, kanepe, halı vs).

Kadın Sığınmacıların İstismarı ve Güvenlik Sorunu

Cinsel Taciz

Cinsel taciz, normal şartlarda dahi sosyokültürel gerekçelerle kadınların dillendirmekte çekindikleri bir olgudur. "Sığınmacı" ve "yabancı" kimliği ise, kadınların yaşadıkları cinsel istismarı dillendirmeleri noktasında ek çekinceler getiriyor. Kamp dışında yaşayan ve özellikle kayıt dışı olan sığınmacı kadınlar ise cinsel taciz ve istismar açısından daha fazla risk altında bulunuyor. Kültürel farklılıklara yüklenen olumsuz anlamlar, tacizi meşrulaştıran toplumsal cinsiyete bağlı sosyokültürel kabulleri daha da genişletebiliyor.

Araştırma kapsamında yerel toplumla yapılan görüşmelerde, Suriyeli kadınların kişisel bakım pratiklerinden, tutum ve davranışlarına kadar olumsuz nitelemeler içeren değerlendirmelere rastlandı. Sığınmacı kadınlara yönelik bu tür olumsuz kabullerle, istismar olgusunun öznesinin çarpıtılarak, kısmen meşrulaştırmaya çalışma eğilimi yaygın olarak gözlemlendi. Yerel toplumdan kadınların da bu konuda olumsuz kabulleri benimseme eğilimi gösterdikleri ve duyulan vakalara yönelik tepkilerini sığınmacı kadınlara daha fazla yönelttikleri görüldü. Görüşme yapılan hemen her ilde benzer endişeler dillendirilirken sığınmacıların yoğunluklu yaşadığı sınır illerinde bu durumla daha fazla karşılaşıldı. Hatay'da sığınmacılarla çalışan bir yardımsever gözlemini şöyle yansıtıyor:

> *"Yerel halktan kadınlarda eşlerinin ellerinden alınacağına dair korku oluşmuş. Ama kimse erkeklere sorumluluk yüklemiyor. Suriyeli kadınlar için büyük bir tehlike söz konusu buralarda. Buradaki yerel kadınlar Suriyelilere hiçte sıcak bakmıyor. Huzurlarını bozduklarını söylüyorlar."*

Urfa'da sığınmacılarla görüşmeler yapan sivil toplum temsilcisi Suriyeli kadınlarla ikinci, üçüncü eş olarak gizli 'imam nikahı'yla yapılan evliliklerin yaygınlaşmaya başladığını ve yerel toplumdan kadınların bu durumdan çok tedirgin olduklarını belirtiyor ve şunları söylüyor:

> *"Urfa'da Eyyubiye, Yakubi'ye, Bağlarbaşı gibi semtlerde en çok duyum aldığımız konu gizli ya da para karşılığı nikahlanma vakalarıdır. Çoğu ' imam nikahı'yla, az bir kısmı resmi nikahla evleniyor. Boşanmalarda yoğun bir artış var. Para karşılığı evlilikler yapılıyor. Para karşılığında evlilikleri daha çok yaşlı erkekler ve ikinci, üçüncü evliliğini yapmak isteyen orta yaşlı erkekler yapıyorlar. Yerel halktan kadınlar bu durum nedeniyle çok tedirgin. "*

Kilis'te yerel toplumdan kadınlarla yapılan görüşmelerde, bu kadınlar illerinde erkeklerin Suriyeli kadınlarla yaptıkları evliliklerde artış olduğunu anlatırken, bu evlilikleri Suriyeli kadınların genelde bakımlı ve genç olmalarına, kadınların ve ailelerinin Türkiyeli erkeklerle evlilik için "hevesli olmaları"na ve evlilik için hiçbir şey talep etmemelerine, tüm bunların erkekler açısından Suriyeli kadınların tercih sebebi olmasına bağlıyor. Yapılan bu evliliklerle ilgili olarak erkeklere istismar temelinde sorumluluk yükleyen çok az.

İskenderunlu bir kadın yanlarına aldıkları Suriyeli genç bir kadından bir süre sonra rahatsızlık duymaya başladığını ve kadının evden uzaklaştırılmasını talep ettiğini ifade ediyor. İzmir Kağıthane'de ikamet eden Suriyeli N. bazı komşularının Suriyeli kadınlara karşı olumsuz tepkiler gösterdiklerini, bu nedenle toplumsal bir baskı yaşadıklarını anlatıyor.

Tüm bu toplumsal cinsiyet temelli çarpık algılama süreçleri sığınmacı kadınlar için cinsel taciz ve istismar olgusunu dillendirmeyi daha da zorlaştırıyor. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde sığınmacı kadınlarda bu çekingenlik fazlasıyla gözlemlendi. Kadınların geldikleri çatışma ortamında, sınırdan geçiş sırasında ve yerleştikleri yerlerde karşılaştıkları muhtemel tacizlerle ilgili bilgi alma amacıyla yöneltilen soruları cevaplarken çoğunlukla rahat davranmadıkları, hızlı ve kısa cevaplarla konuyu geçiştirme eğilimi gösterdikleri izlendi. Görüşme yapılan 72 kadından 6'sı(%8-9'u) cinsel tacize çeşitli şekillerde maruz kaldıklarını belirtti. Görüşmeciler arasında çok eşli evlilik yapan 5 kadın bulunuyor. Araştırma sürecinde cinsel taciz ve istismar yaşadığı belirtilen kadınların açıklama yapmayı reddetmesi de karşı karşıya kalınan bir durumdur. Sığınmacıların bu vakaların açığa çıkması durumunda kendilerine yönelik toplumsal algının ve devletin politik tutumunun olumsuz etkileneceği endişesi taşıdıkları görüldü. Bazı Suriyeli görüşmecilerin taciz ve istismar vakalarına yönelik yayılan haberlerin Suriye rejimini destekleyenler tarafından Türkiye hükümetine yönelik kara propaganda amacıyla kullanıldığı ve bu vakaların haberlere yansıyan boyutta olmadığı yönünde beyanları oldu.

İzmir Karabağlar'da ablası ve eniştesinin yanında yaşayan 16 yaşındaki N. mahallerinde 40'lı yaşlarda bir kişinin kendisini ve sığınmacı bir arkadaşını sık sık taciz ettiğini, kendisinin ve arkadaşının çalıştığı iş yerinde de benzer şekilde işverenleri tarafından tacize uğradıklarını ve taciz eden erkeklerin bu durumu yardım etme isteği olarak niteliediklerini anlatıyor:

> *"…Suriye'nin kızları ucuz bir eşyaymış gibi davranıyorlar, kötü gözle bakıyorlar. İş yerinde Suriyeli bir arkadaşıma patron "seni oğluma alayım, bu işte niye çalışıyorsun, gel, evinin hanımı ol" demiş, arkadaşım kabul etmemiş. Bunun üzerine oğluyla evlenmesi için bin TL para teklif etmiş..."*

Antep'e Halep'ten göç eden 42 yaşındaki Z. eşini ve oğlunu savaşta kaybetmiş. Bir yardım kuruluşuna Suriyeli sığınmacılar için günlük 20 TL karşılığı yemek yaparak geçimini sağlıyor. Z. ikinci eş olarak evlenme teklifleri aldığını ancak kabul etmediğini söylüyor ve ev sahibi tarafından sözlü ve fiziksel tacize uğradığını anlatıyor. Z., ev sahibinin bu olaydan sonra biraz korktuğunu ve Z.'nin başkalarına bu durumdan bahsedebileceği endişesiyle ondan önce davranarak kendisi hakkında iftiralarda bulunduğunu, kendisinin *"mahallenin namusunu bozduğunu"* etrafta söylemeye başladığını belirtiyor.

Halep doğumlu olan 36 yaşındaki N., üniversitede hukuk fakültesi 3. sınıfta okurken savaş nedeniyle okulu bırakıp Türkiye'ye göç ettiğini söylüyor. 2 ablası ve annesiyle birlikte Antep'te yaşıyorlar. Suriye'de durumlarının savaş öncesinde iyi olduğunu,

zeytin bahçeleri ve buğday tarlalarının bulunduğunu anlatıyor. Fransa'daki ağabeylerinin yanına gitmek istediklerini, ancak resmi engeller nedeniyle gidemediklerini belirtiyor. Kürt olmaları ve kadın olmaları nedeniyle ayrımcılığa ve tacize maruz kaldıklarını anlatıyorlar:

> *"…Biz Kürt'üz. Şunu fark ettik. Buradaki yardım kuruluşları Arap mültecilere yardım ediyorlar ama bizim Kürt olduğumuzu duyunca yardımdan vazgeçiyorlar ya da az veriyorlar. Verseler de bir daha gelmiyorlar..."*

Görüşme sırasında N.'nin ablası kendi yaşadığı tacizi ve Suriyeli kadınların maruz kaldığı muameleyi şu şekilde anlatıyor:

> *"Karşıyaka semtinde bir kunduracıda çalışmaya başlamıştım. İş yeri sahibi sözlü olarak ve bakışlarıyla taciz etmeye başladı. Bana hep, 'seni çok beğeniyorum' gibi sözler söylüyordu. Sonunda buna dayanamayıp işi bıraktım. Burada, Suriyeli olmamız, yani savaştan kaçıp gelmemiz dolayısıyla ikinci sınıf olarak görülüyoruz. Kız kardeşim hukuk 3. sınıfa kadar okudu. Savaş sebebiyle yarıda bıraktı. Şimdi onu istemeye, işi gücü olmayan, çocukları olan kişiler geliyor. Bizim bu düşmüş halimizden faydalanmaya çalışıyorlar."*

37 yaşındaki S,. 3 çocuğuyla birlikte Antep'te yaşıyor. Lokantada çalışan oğlunun aylık kazandığı 560 TL ile geçimlerini sağlıyorlar. Kirada oturduklarını belirten S., kampta kalmak istememe gerekçelerini şöyle açıklıyor:

> *"Kira karşılığı oturuyoruz. Zor geçiniyoruz fakat yine de burası mülteci kampından iyi. Orası güvenli değil. Burada kapıyı kilitleyip güvende kalabiliyoruz."*

Kamplarda kendilerini güvende hissetmedikleri için dışarıda yaşamayı tercih ettiklerini söyleyen S., kamp dışı yaşamda da tacizlere maruz kaldığını anlatıyor. İki kadınla evli bir kişiden üçüncü eş olarak evlenme teklifi aldığını ve bir kaç kişiden daha benzer teklifler aldığını belirtiyor. Eski ev sahiplerinin 16 yaşındaki kızıyla evlenmek istediğini, teklifini reddettikleri için evden çıkardığını söylüyor. Yeni ev sahiplerinin ise ikinci eş olarak kendisiyle 'imam nikahı'yla evlenmesi durumunda kirada indirim yapmayı teklif ettiğini ifade ediyor. S.'nin 16 yaşındaki kızı ise şöyle söylüyor:

> *"Geldiğimizden beri tacizlerden korktuğum için doğru dürüst dışarı çıkamadım. Bu sebeple hareketsizlikten evde çok kilo aldım.''*

Erken Yaşta Yapılan ve Çok Eşli Evlilikler

Suriyeli sığınmacı kadınların yaşadığı bir diğer istismar türü ise erken yaşta ve ikinci-üçüncü eş olarak çok eşli evlilikler yapmaya zorlanmaları ya da zorunlu kalmalarıdır. Yerel toplumla yapılan görüşmelerde yaşanmakta olan Suriye krizi öncesi de, özellikle sınır illerinde, Suriyeli kadınlarla evlenme kültürünün mevcut olduğu ifade ediliyor. Geçmişten beri süregelen ticari ilişkiler ve Suriye'de çok eşliliğin kültürel bir norm oluşu, bu kültürün sınır illerine de kısmen yansımasına neden olmuş. Kriz sonrası yaşanan göçle birlikte bu olgu, farklı boyutlar kazanarak

artmış ve bir istismar alanına dönüşmüş. Yerel toplumla yapılan görüşmelerden ve çok eşli evlilik yapan kadınlardan elde edilen bilgilere göre; Suriyeli sığınmacı kadınlarla gayri resmi evlilikler yapmak isteyen erkekler ve sığınmacılar arasında komisyonculuk yapanlar türemiş. Bu evlilikler belirli fiyatların konuşulduğu bir sektöre dönüşmüş. Antep, Kilis, Hatay, Urfa ve Batman gibi sığınmacıların yoğun olduğu illerde bu evliliklere daha sık rastlanıyor. 2 bin-10 bin TL arasında değişen ücretlerle komisyoncular aracılığıyla Suriyeli kadınlarla evliliklerin yapıldığı, daha yüksek fiyatların konuşulduğu istisnai örneklerin de mevcut olduğu söyleniyor. Özellikle 15-20 yaş arası kadınların tercih edildiği, ücretlendirmede kadınların yaşlarının, fiziksel özelliklerinin, sağlık durumlarının belirleyici olduğu belirtiliyor.

Bu evlilikleri ticarete dönüştüren bazı kişiler, Suriyeli kadınlarla evlenmek isteyenlere 250-500 TL arası komisyon karşılığı aracılık yapıyor. Ailelere de ortalama 2 bin ile 5 bin TL arası başlık parası veriliyor. Komisyoncular Suriye'den tespit ettikleri kadınları alıcılara ulaştırıyor. Alıcıları Suriye'ye geçirip kadınları orada gösterebildikleri gibi, bazen sınırda ya da Türkiye'ye kadınları getirip gösteriyorlar. Alıcının beğenmesi durumunda anlaşıp 'imam nikahı' kıyılarak kadınlar Türkiyeli erkeklere teslim ediliyor.

Genellikle Kilis, Antep, Hatay'dan ve civar illerden alıcıların olduğu bununla birlikte Türkiye'nin her yerinden Suriyeli kadınlarla evlenmek isteyenlerin komisyonculara ulaşarak evlilikler yaptığı söyleniyor. Bursa'da görüşülen bir kişi akrabasının Suriyeli bir kadınla evlenmek istediğini ve bir komisyoncu aracılığıyla evlendiğini anlatıyor. Komisyoncunun önce 7 bin TL karşılığı 13 yaşında bir kız çocuğunu gösterdiğini ancak akrabasının daha büyük yaşta bir kadınla evlenmek istemesi üzerine 4 bin TL karşılığında 18 yaşında başka bir Suriyeli kadın için anlaştıklarını anlatıyor.

Sığınmacı kadınlarla yapılan bu evliliklerin birçoğunun kısa sürdüğü, birden fazla sığınmacı kadınla evlenip boşananların olduğu belirtiliyor. Bu evlilikleri yapmaya zorlanan ya da zorunlu kalan sığınmacı kadınlar çoğu zaman evde yardımcı eleman muamelesi görüyor.

Urfa'da görüşülen 20 yaşındaki H., Suriye'deyken evli olduğunu ancak yoğun şiddet gördüğü için boşandığını söylüyor. Türkiye'ye geldikten bir süre sonra 3 bin TL karşılığında, 45 yaşında evli bir kişinin ikinci eşi olarak evlendiriliyor. Bir kız çocuğu oluyor. Birinci eşle aynı evde yaşıyorlar. H., eşinin hiçbir şekilde birinci eşin sözünün dışına çıkamadığını, ev içinde hemcinsinden de baskı gördüğünü anlatıyor. *"Her şey birinci eşin elinde. O nasıl isterse öyle olmak zorunda"* diyor.

Üniversitede edebiyat fakültesinde okurken savaş nedeniyle ailesi ile birlikte Urfa'ya gelen 30 yaşındaki M., Urfa'ya geldikten sonra çok zor günler geçirdiklerini, iş bulamadıkları için Mersin'e gittiklerini, orada kalacak yer bulamadıkları için tekrar Urfa'ya geri döndüklerini söylüyor ve şunları anlatıyor: "Hiç paramız ve kalacak yerimiz yoktu. Bir kaç duyarlı insan birlikte bizim için bir ev tuttular. Bir süre kiramızı ödediler. Yardımlarla ve erkek kardeşimin geçici işlerde kazandıklarıyla geçinmeye çalışıyorduk". M., ülkesinde okulunu bitirip bir meslek edinme hayali

taşırken Urfa'da bir kişinin üçüncü eşi olarak evlilik teklifini kabul etmek zorunda kaldığını ifade ediyor ve şöyle söylüyor:

> *"Biz hayatımızda hiç kimseden asla yardım istememiştik. Bu çok zor bir şeydi bizim için. Kaldığımız evi boşaltmak zorunda kaldığımızda tüm ailem çok tedirgin oldu."*

M., bu kişinin diğer kadınlardan boşanacağını söyleyerek kendisini ikna ettiğini, ona inanarak üçüncü eşi olmayı kabul ettiğini, yaşadığı zorluklardan ve ailesine yük olmaktan kurtulmak için bu kararı aldığını söylüyor.

Batman Barosu Kadın Hakları Komisyonu Üyesi Av. Seçil ERPOLAT, Batman'da da küçük yaştaki Suriyeli kızların çoğu zaman komisyoncuların aracı olduğu, 'imam nikahı'yla yapılan, ticarete dönüşmüş evliliklerle istismar edildiğini belirtiyor ve karşılaştıkları adli vakalardan ve duyumlardan elde ettikleri bilgileri şöyle anlatıyor:

> *"Bölgede komisyoncular aracılığıyla para karşılığı çocukların evlendirilmesinin çok yaygın olduğunu biliyoruz. Özellikle çocukların başlık parası adı altında belirli bir ücret karşılığında evlendirilmesi durumu çok sık yaşanmaktadır. Bu olaya Suriye ve Türkiye arasında bazı komisyoncular aracılık ediyorlar. Fotoğrafları gösterilerek kadınlar alıcılara seçtiriliyor. Genç kadınlar ya da aileleri daha iyi yaşam vaadi, az bir miktar para ya da altın vaadiyle kandırılıyor. Maalesef daha çok 15-18 yaş arası çocuklar tercih ediliyor. Ancak bu yaş 25 yaşa kadar yükselebilmekte. Çocuk yaştaki kızlar çoğu zaman evlilik amacıyla gönderildiklerini bilmeksizin, Türkiye'de yaşama vaadiyle gelmekte, yaşça çok büyük erkeklerle ailenin aldığı başlık parası karşılığı evlenmek zorunda kalmakta. Bu çocuklarla ve genç kadınlarla çoğunlukla ikinci eş olarak yapılan bu gayrı resmi evliliklerde, genç kadın, hem erkek hem diğer eş tarafından köle gibi kullanılmakta.*
>
> *Bildiğimiz bir olayda, Nusaybin'de bir benzinlikte kadınların fotoğraflarından oluşan bir katalogdan seçtirilerek 2.eş olarak bin ya da 2bin TL başlık parası karşılığı evlendirilen bir Suriyeli sığınmacı kadın, hem erkekten hem de ilk eşten gördüğü şiddet nedeniyle evden kaçarak bir kişinin evine sığınıyor. Daha sonra resmi kurumlar aracılığıyla önce Hatay'a, daha sonra Ankara'daki bir sığınma evine gönderiliyor. Bir diğer vakada ise 16 yaşındaki Suriyeli bir kız çocuğu 60 yaşlarındaki evli bir erkek tarafından 10bin TL karşılığı satın alınıyor. Kız çocuğu getirildiği GAP mahallesindeki yaşlı adamın evine girmemek için direniyor ve elinden kurtularak kaçıyor. Mahalleli durumu karakola haber veriyor ve kız çocuğu emniyet görevlilerince götürülüyor."*

Para karşılığı yapılan ve tamamen kadın ticaretine dönüşmüş bu evlilikler çeşitli sosyokültürel kabuller öne sürülerek meşrulaştırılmaya çalışılıyor. Yerel toplumdan kadınlar, bu evlilikleri ağırlıklı olarak, komisyoncuya ve aileye verilen cüzi miktar dışında Suriyeli kadınların evlilik için bir şey talep etmemelerine ve genç kadınlarla evlenme imkanı oluşunun erkekler açısından bu evlilikleri daha cazip kılmasına bağlarken, bazı erkek görüşmeciler bu evliliklerin tamamen koruma amacıyla yapıldığını iddia ediyor. Yapılan evliliklerde, talep edilen yaş ortalamasının 15-20

yaş ve fiziksel özelliklerin belirleyici bir unsur olması, evlilikleri yapan erkeklerin daha çok orta yaş ve üstü olması, çok eşli evliliklerin yaygınlık kazanması, görüşmeci kadınların tespitlerinin gerçeği daha fazla yansıttığı kanaati oluşturuyor.

Suriyeli sığınmacı kadınların istismarı konusunun da ele alındığı, Milliyet gazetesinde yayınlanan mültecilerin sorunlarıyla ilgili bir yazı dizisinde, bölgede yaşayan bir sağlık görevlisinin şu tespitlerine yer veriliyor[25]:

> *"Sağlık görevlisi H.G, "Suriye'den gelen kadınlar, 14-15 gibi çok genç yaşta evlenip anne oluyor... Türk erkeklerinin masrafsız bir şekilde Suriyeli kızlarla evlenebiliyor olması, akla cinsel istismarı getiriyor... Sonuçta Suriyelilerin ne çeyiz, ne eşya ne de takı talepleri var. Yani her şekilde Suriyeli kızlarla evlilik yapmak buradaki insanların işine geliyor. İlk eş olarak ya da ikinci-üçüncü imam nikâhlı eş olarak da Suriyeliler tercih ediliyor." diye anlatıyor.*
>
> *Kendi çalıştığı köyün muhtarının oğlunun bu şekilde evlendiğini anlatan H.G, 'Maddi durumu iyi olan da olmayan da bir şekilde ikinci hanım istiyor. Adam gidip getiriyor, 'Bu benim ikinci hanımım' diye tanıtıyor. İlk eşler de, genelde eğitimi ve sosyal güvencesi olmadığı için sesini çıkaramıyor'... "*

Aynı haber dizisinde Suriyeli bir kadınla ikinci evliliğini yapan bir okul müdürü ile yapılan görüşmeye de yer veriliyor. Bu görüşme bu tür evliliklerle ilgili yaygın sosyokültürel kabullere tipik bir örnek sunuyor:

> *"Suriyeli çocuklar için eğitim veren bir kurumun müdürü S. Bey'in ilk eşi Hatay'dan, ikincisi Suriye'den. S. Bey, eşinin bu duruma ne dediğini sorduğumuzda konuyu "Batılıların ahlaksızlığına" getiriyor: İkinci hanımımı 5 yıl önce Suriye'de aldım. Şimdi 43 yaşında. Üniversitede ilahiyat hocasıydı. Savaştan sonra buraya yerleşti. Şimdi apartmanın üstünde o, altında ilk hanımım yaşıyor. Batı, kadına saygılı olduğunu iddia ediyor. Peki kadını, eşyanın reklamında kullanan kim? Bir de İslam'ı eleştiriyorlar; birden fazla evliliğe müsaade ediyor diye! Batı'da bir istatistik yapılsın bakayım, kim sadece evli olduğu kadınla birlikte oluyor? Yüzde bir bulamazsınız! Bir erkek, gayrimeşru ilişkilerinden dolayı hanımına hastalık getirdiği zaman, bu büyük vebal değil mi? Bu nasıl bir şey! Avrupa'da her erkeğin kaç manitası var? Bu tür işler yerine ikinci hanımı almak, bana ahlaki açıdan daha doğru geliyor. Suriyeli garibanlardan iş bulduğunu zannedip sevinen, sonrasında tuzağa düşürülen kızlar da var. Kalbinde vicdan taşımayan insanlar başkalarının mağduriyetinden faydalanıp, onları istismar ediyor."*

Yapılan bu evliliklerden sadece ikinci, üçüncü eş olarak alınan kadınlar olumsuz etkilenmiyor. 'İlk eş' de bu süreci travmatik bir şekilde yaşıyor ve genelde ayrı bir statü elde ederek yaşadığı zorlanmanın üstesinden gelmeye çalışıyor. Ankara'da görüşülen 56 yaşındaki F., eşinin ikinci evliliğini yapması üzerine hissettiklerini şöyle ifade ediyor:

> *"Başlarda çok üzüldüm, içim daraldıkça nefes almak için dışarı çıkıyordum. Sonra alıştım. Kocam ona ayrı muamele yapmıyor. Büyük olduğum için evde benim sözüm geçiyor. Allah var o da (ikinci kadın) sözümü dinliyor.*

İnsan Ticareti, Fuhuş ve Cinsel Kölelik

Savaş ve çatışma ortamı, hayatta kalma mücadelesi veren insanları istismarın her türüne karşı kırılganlaştıran travmatik bir süreci doğuruyor. Bu süreçte fuhuşta artış görülürken, kadınları cinsel olarak köleleştiren ve insan ticareti yapan çeteler ortaya çıkabilmektedir. İnsan ticareti, başka ülkelere sığınan insanların bedenlerinin, emeklerinin ve mal varlıklarının sömürülerek gelir elde edildiği çok ciddi bir suçtur. Suriyeli sığınmacıların yerleştikleri tüm illerde fuhuş sektöründe Suriyeli kadınlar diğer kadınlara nazaran çok daha ucuz ücretlerle çalıştırılırken, özellikle kaçak geçişlerin yapıldığı ve konteynır kentlerin bulunduğu sınır illerinde kadın sığınmacıların, insan tacirleri tarafından cinsel köle haline getirilmesi de dahil olmak üzere ileri düzeyde istismara maruz kaldıkları yönünde ciddi iddia, haber ve adli bulgular bulunuyor. Özellikle pasaportu olmadığı için kaçak geçiş yapanlar ile yalnız kaçmak zorunda kalan kadınlar bu çetelerin ağına düşme riski taşıyor.

Sınır illerinde, kaçak giriş yapan Suriyelileri il merkezine ve otogara götüren sınır çeteleri oluşmuş ve bu bölgelerde "göçmen kaçakçılığı" bir gelir kapısına dönüşmüş durumda. Burada "göçmen kaçakçılığı" ve "insan ticareti"ni birbirinden ayırmak gerekir. " 'Göçmen kaçakçılığı'nda kaçırılan kişilere karşı maddi ya da manevi bir zor kullanılması söz konusu değildir. Zira 'göçmen kaçakçılığı'nda potansiyel yasadışı göçmen, kaçakçıyla kendisi temasa geçer ve kaçakçı da ödemeyi aldıktan sonra, göçmenin dilediği bir ülkeye yasadışı yollarla girmesini veya bir ülkeden çıkmasını sağlar. 'İnsan ticareti'nde ise, mağdur zor kullanılarak ya da hile ve benzeri yollarla iradesi bir şekilde fesada uğratılarak ele geçirilir ve bu nedenle maruz kaldığı fiilleri kabul ederken serbest iradesini kullanamaz, yani bu konuda bilinçli olarak rıza gösteremez.[26] " 'İnsan ticareti'n de tacir, başlangıçtan itibaren sömürdüğü kurbanla arasındaki ilişkinin sürekli olmasını ister ve mağdurla ilişkilerini bu şekilde geliştirir. Bu ilişki çeşitli biçimlerde ortaya çıkar ki, bunlar; zor kullanma, cinsel kölelik ya da işgücü köleliği, haysiyetin çiğnenmesi ve insanın elinden özgürlüğünün alınması gibi unsurları içerir. Oysa 'göçmen kaçakçılığı'nda, tacirlerle kurban arasındaki sömürü ilişkisi, kişinin göçmenin girmek istediği ülkeye yasadışı yolla girdiği veya çıkmak istediği ülkeden çıktığı anda sona erer."[27]

Kilis'te sınırda göçmen kaçakçılığı yapan iki kişiyle yapılan görüşmelerde göçmen kaçakçılarının ve kadınları cinsel köleliğe zorlayan insan tacirlerinin ne şekilde çalıştığına ilişkin detaylı bilgiler alındı:

Göçmen kaçakçılarının verdiği bilgilere göre; sınırdan kaçak geçiş yapan Suriyelileri arabalarıyla kişi başına bin–bin beş yüz SYP (15-20 TL) karşılığı Kilis merkeze götürüyorlar. Bazıları Kilis'te kalırken bazıları otogardan yine başka göçmen kaçakçıları aracılığıyla başka illere dağılıyorlar. Göçmen kaçakçılığı burada sektörleşmiş ve bu işten ciddi paralar kazanıyorlar. Jandarmadan işini suiistimal eden bazı kişilere ise kaçakçılığa göz yumulması karşılığında günlük bin- 2bin TL rüşvet verildiği iddia ediliyor.

Göçmen kaçakçılarının çok daha ciddi bir iddiası ise şöyle: İnsan ticareti yapan çeteler tarafından Suriyeli kadınlar ve aileleri kandırılıyor; Suriye'de imam nikâhı

yapılan kadınlar Kilis'e getirildikten sonra evlere yerleştiriliyor bir süre sonra erkeklerle fuhuş yapmaya zorlanıyor. Evlilik vaadiyle kandırılan, savaştan uzakta güvenli bir ortamda yeni bir yaşam hayali kuran genç kadınlar kendilerini birden fuhuş bataklığında buluyor. İtiraz etmeleri durumunda şiddet uygulandığı, baskı ve tehdit altında çalıştırıldıkları söyleniyor. Aileler ise, başlık parası adı altında ortalama 2 bin ile 5 bin TL arası paralar teklif edilerek ve kızlarının Türkiye'de iyi şartlarda yaşatılacağı vaatleri ile ikna ediliyor.

İnsan ticaretine kurban giden kadınların yaş ortalamasının 15-18 arasında olduğu dikkati çekiyor. Yaş sınırının 13 yaşa kadar düştüğü, 15-20 yaş arası genç kadınların fuhuş sektöründe daha çok talep gördüğü belirtiliyor. Bu işi yapanların çeteleşmiş durumda olduğu ve bazen çeteler arasında çatışmalar yaşanabildiği ifade ediliyor. Fuhuş sektöründe çok düşük ücretlerle ve mağduriyetlerinden istifade ederek oldukça genç sığınmacı kadınların çalıştırılıyor oluşu ise daha çok tercih edilmelerine neden oluyor.

Suriye sınırında kaçak giriş yapan sığınmacılar (Elbeyli, Kilis)

Suriye sınırında kaçak giriş yapan sığınmacılar(Elbeyli,Kilis)

Kilis'te bu işi yapan belirli kişiler olduğu belirtilirken, Suriye krizi öncesi de Halep'te fuhuş işinde olan bu kişiler için Suriye'deki kriz ortamının, ağlarına çok sayıda genç kadını düşürmeleri fırsatı doğurduğu ifade ediliyor. Bu kişiler, mağduriyetlerinden istifade ettikleri kadınları, ailelerini de kandırarak ağlarına düşürüyorlar ve cinsel köle haline getiriyorlar. Sınır kapılarının kapatılmasının ardından kaçak girişlerin ve insan ticaretinin ise daha çok arttığı ifade ediliyor.

Ayrıca konteynır kentlerde yaşayan ve kendi rızaları ile fuhuş yapan ya da erkekler tarafından fuhşa zorlanan kadınlar da bulunduğu söyleniyor. Önceden konteynır kente giriş çıkışların zor olduğu şimdi ise kimlik gösterilmek kaydıyla belli saatler arasında giriş çıkışların serbest bırakıldığı, giremeyenlerin ertesi güne kadar dışarıda kalmak zorunda olduğu belirtiliyor.

Göçmen kaçakçılığı işinde bir süre çalışan 24 yaşındaki M., kadın ticareti yapan 45-50 yaşlarında bir kişinin sık sık Suriye'ye geçip yanında bir kadınla geri döndüğünü, bu durumun kendilerinin dikkatini çektiğini ve takibe aldıklarını söylüyor. Sorduklarında 'imam nikahlı' eşi, kız kardeşi ya da akrabası olduğunu söylüyormuş. Bir süre sonra 30'un üzerinde kadını 'imam nikahı' yaparak ailelerini ve kadınları kandırıp Türkiye'ye getirdiğini ve fuhuş yaptırdığını öğreniyorlar. Daha sonra çete olarak kendi bölgelerinden geçişini yasaklıyor ve bu kişiyi Suriye'deki Türkmen muhalif grup Muhammed Fetih Cephesi milislerine şikayet ediyorlar. Bu kişinin bir sonraki geçişi sırasında milisler tarafından yakalandığını ve elektrik verilerek infaz edildiğini duyuyorlar.

Yaşanan insani kriz, her iki ülke arasında sınıra yakın bölgelerde insan istismarının hemen her türünün ve kaçakçılığın yaygınlaşmasına neden olan bir boşluk oluşturmuş durumda. Türkiye'den Suriye tarafına istendiği zaman geçiş

yapılabiliyor. Özellikle Halep'e ve Azez, Düden, Kefergani, Havar gibi ilçelerine rahatlıkla geçiş yapılıyor. Bu sayede eskiden de yaygın olan sınır ticareti iyice artmış bulunuyor. Sınır ticaretinde en çok sigara ve mazot getiriliyor. Normalde 5.5 TL olan mazotun litresi, Suriye'den 2-2.5 TL'ye temin edilebiliyor. Altın, elektronik eşya ve çeşitli gıda ürünleri de yoğun bir şekilde sınır ticareti yapılan diğer ürünler. Oluşan güvenlik boşluğu, silah, esrar ve uyuşturucu hap (extacy, captagon vb. gibi) kaçakçılığında ise artışa neden olduğu anlatılıyor. Her mal geçirilişinde ise jandarmadan işini suiistimal eden bazı kişilere belirli miktarda para verildiği iddia ediliyor.

Göçmen kaçakçılığı yerel toplum tarafından da biliniyor ve olumlu karşılanıyor. Sınırdan alınan kaçak sığınmacılar otogara getirilip Türkiye'nin her tarafına dağıtılıyor. Bu sistem olmazsa bütün Suriyelilerin kendi illerinde yığılacağını düşünüyorlar. Günde bin-2 bin kişinin kaçak yolla giriş yaptığı, Antep, Urfa başta olmak üzere Türkiye'nin her yerine gönderildiği iddia ediliyor. Kaçakçılık sistemleşmeden önce köylerde camilerin, köy odalarının, sağlık ocakları ve öğretmen lojmanlarının sığınmacıların yerleştirildiği ve yerel toplumun bir süre sonra bu duruma tahammülünün kalmadığı, bu nedenle göçmen kaçakçılığının, sessiz bir şekilde teşvik edildiği belirtiliyor. Kaçak sığınmacılar minibüs, kamyonetlerle toplu halde ya da her tür arazi aracıyla geçebiliyor.

Otogar,Kilis

Bunun dışında Suriyelilerin karıştıkları suçlar da yerel toplum arasında çok konuşuluyor ve tepki gösteriliyor. Türkiye'den Suriye'ye otomobil, motosiklet, traktör gibi çalıntı araçların kaçakçılığının yapıldığı iddia ediliyor. Görüşme yapılan sınır kaçakçılarının, sınırdaki güvenlik boşluğu nedeniyle bazı yalnız gelen Suriyeli kadınların sınır civarında kaçırılarak tecavüze uğradığı, kaçak sığınmacıların eşyalarının ve paralarının gasp edildiği ancak bu olayların adli sürece yansımadığı yönünde beyanları da oldu.

Urfa, Hatay, Batman gibi sığınmacıların yoğunlukta yaşadığı diğer sınır illerinden de benzer içerikte duyumlar bulunuyor. Batman Barosu Kadın Hakları Komisyonu Üyesi Av. Seçil ERPOLAT Batman'da küçük yaşlardaki Suriyeli kadın sığınmacıların fuhuş sektöründe istismar edildiğini belirtiyor ve karşılaştıkları adli vakalardan elde ettikleri bulguları şöyle anlatıyor:

> *"Bölgede Suriyeli sığınmacı kadınların istismar edildiği yeni oluşmaya başlayan bir fuhuş sektörü bulunuyor. Savcılıktan aldığımız bilgiye istinaden dilencilik yapan çocuk yaştaki kızların mağduriyetlerinden istifade ederek fuhşa zorlandıklarını tespit ettik. Savcılık tarafından yapılan telefon dinlemeleri ve ulaştığımız diğer bilgilere göre fuhuş sektöründe 20 TL ve 50 TL gibi rakamlarla bu kız çocuklarına fuhuş yaptırılmaktadır. Hatta bazen para*

dışında yardım, yemek gibi vaatlerle de çocukların kandırıldığı durumlar söz konusudur. Bu fuhuş olaylarında fiyat aralığının çocukların yaşını dikkate alarak belirlendiği hususu dikkati çekmektedir. Dilencilik yapan çocuğu veya kadını mağduriyetinden istifade ederek kullanan şahıslar, bunu birbirlerine tavsiye etmekte ve olay maalesef bu şekilde yaygınlaşmaktadır. Bazen fuhuş mağduru bir kadın başka bir arkadaşının daha olduğunu söylüyor ve bu şekilde bir diğer kadın da fuhuş sektörüne çekilebiliyor.

Savcılık dinleme kayıtlarına ve adli sürece yansıyan böyle bir olayda dilencilik yapan 12-13 yaşlarında iki kız çocuğunu birbirlerine fuhuş yapmak üzere tavsiye eden kişilerle ilgiliydi. Bir yıldan fazla süredir tutuklu olan sanıklar, kız çocuklarının kaçması nedeniyle tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı."

İstihdam Sorunu ve Emek Sömürüsü

Sınır illerinde ve büyükşehirlerde ortak yaşanan bir diğer sorun ise sığınmacıların piyasanın oldukça altında ücretlerle ucuz iş gücü olarak çalıştırılması. Özellikle bazı sınır illerinin nüfusu neredeyse ikiye katlanmış durumda. Bu durum sosyokültürel dokuyu ve yerel ekonomiyi ciddi anlamda etkilemiş ve değiştirmiş. Bu yoğunluk yerel ekonomiyi kısmen canlandırmış ancak piyasada ürünlerin çok pahalanması sonucunu da doğurmuş. Ev kiraları normalin üç-dört katına çıkmış. Kilis'te yapılan görüşmelerde kriz öncesi 200-250 TL olan ev kiralarının 750-bin TL 'ye kadar artış gösterdiği belirtiliyor. Yerleşilen ilin iklim koşulları, ekonomik yapısı sığınmacılara istihdam alanı açısından farklı koşullar sunuyor. Özellikle sığınmacıların yoğunluklu bulunduğu güney sınırına yakın bölgede tarım sektörü ile muhtelif endüstriyel sektörler başta olmak üzere, hizmet sektöründe ve hemen tüm sektörlerde sığınmacılar ucuz iş gücü olarak çalıştırılıyor.

Normalde de düşük olan kadın istihdamı dil sorunu ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı ek engeller nedeniyle sığınmacı kadınların istihdamını daha da zorlaştırıyor. İstihdam olanaklarının çok kısıtlı olması kadınları destek alarak yaşamlarını idame ettirmeye daha fazla bağımlı kılıyor. Çalışma imkanı bulan sığınmacı kadınlarsa toplumsal cinsiyet rollerine uygun görülen temizlik, çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi işlerde ve tarım, turizm ve hizmet sektöründe yine kayıt dışı, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına maruz kalıyor.

Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli kadın sığınmacılarda çalışma oranı oldukça düşük. Kadınların %80'inden fazlası çalışmadıklarını belirtti. Kadın sığınmacı istihdamı, normalde kadınların çalışma oranının düşük olmasına neden olan toplumsal cinsiyete bağlı sosyokültürel kabullere ek olarak dil sorunu ve güvenlik gibi gerekçelerle daha da düşük. Çalışan kadın sığınmacılar ise tarım ve hayvancılığın yaygın geçim kaynağı olduğu illere bağlı olan belde ve köylerde tarımsal iş gücüne katılım gösterirken, il merkezlerinde ise tekstil, hazır giyim imalatı ya da hizmet sektörlerinde kayıt dışı olarak iş gücüne katılıyor.

Sığınmacıların çocuk ve kadın ağırlıklı olması ise istismara açık bu iki hassas grubun istihdam alanında da yoğun olarak sömürülmesine neden oluyor. Gelişim

dönemlerinde ihtiyacı olan eğitim, oyun ve diğer sosyal imkanlardan uzak kalan sığınmacı çocuklar ucuz iş gücü olarak zorlu iş koşullarında çalışmak zorunda kalıyor. Sığınmacı kadınların ev işlerinde yardımcı eleman olarak istihdamı ise normal piyasasının çok altında ücretlendirmeye tabi. Normal piyasası ortalama 75-100 TL olan gündelik ev temizlik hizmetini Suriyeli kadınlardan 10-15 TL'ye kadar düşük ücretlerle yapanlar bulunuyor. Diğer hizmet ve iş sektörlerinde de özellikle kadın ve çocuklar çok düşük ücretlerle çalışıyor.

İzmir Kağıthane'de yaşayan Suriyeli bir aileyle yapılan görüşmede ailenin 15, 17 ve 22 yaşlarında olan üç kızı, tekstil sektöründe haftanın altı günü 8.00-21.00 arası haftalık 100 TL'ye çalıştıklarını ifade ediyor. Daha küçük yaşlardaki sığınmacılardan daha düşük ücretlerle çalıştırılanların olduğu da belirtiliyor.

İzmir'de, Suriyeliler tarafından kurulan bir derneğin yöneticisi, yerel bir sendikanın Işıkkent'te Suriyelilerin iş piyasasını düşürdükleri gerekçesiyle protesto yürüyüşü düzenlediğini, sendika temsilcileriyle görüşerek neden düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldıklarını açıklamaya çalıştıklarını anlatıyor ve ekliyor:

> *"Bir gün Türkiyelilerin aynı duruma düşmeyeceğini ve aynı sıkıntıları yaşamayacağını kim söyleyebilir?"*

TESPİTLER ve ÖNERİLER

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular çerçevesinde, sayıları 1 milyonu aştığı tahmin edilen ve çoğu kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların yaşam koşullarının, kadın ve çocukların sağlıklı, güvenli bir ortamda yaşamlarını sürdürebilmeleri için yetersiz olduğu görüldü. Türkiye'nin, genelde tüm sığınmacıların özelde ise daha fazla risk altındaki kamp dışında yaşayan kadın ve çocuk sığınmacıların sorunlarını tespit ederek koruma ve destek programlarını genişletmesi gerekiyor.

Sığınmacı kadınların durumlarının iyileştirilmesi, sığınmacılar için alınacak genel tedbirlerden bağımsız değildir. Sığınmacıların kayıt altına alınmaları ve barınma, sağlık, eğitim, güvenlik alanlarında alınacak genel tedbirler çok önemli olmakla birlikte, araştırma kapsamında tespit edilen sığınmacı kadınların yaşam koşulları ve risk altında oldukları istismarın boyutu, acilen sığınmacı kadınlara özgü ek tedbirlerin alınması gerektiğini göstermektedir.

Sığınmacılarla İlgili Genel Politikalara ve Alt Yapıya Yönelik Tespitler ve Öneriler:

- Suriyeli sığınmacıların daha uzun süre Türkiye'de yaşamlarını sürdüreceği gerçeğinin bir an önce iç politik algı düzeyinde kabul edilmesi ve bu gerçeğin gereği olarak uygulanacak politikaların daha net bir zemine taşınması tespit edilen acil güvenlik ve sağlık sorunlarının giderilmesi için elzemdir. Geri dönmek istemeyen, Türkiye'de yerleşik bir hayat kurmak isteyen sığınmacıların endişelerinin anlaşılması, isteklerine saygı gösterilmesi ve temel insan haklarından olan iltica hakkının gereği olarak, geçici korumanın ötesinde bu kişilerin Türkiye toplumuna entegrasyonlarının önünü açacak politikaların geliştirilmesi gerekiyor.

- Bu anlamda uluslararası toplumla işbirliği geliştirilerek sorumluluğun paylaşılması, sığınmacıların yaşam kalitelerinin geliştirilmesi ve olası istismarların önüne geçilmesi için önemli bir adım olacaktır.

- Toplumda sığınmacılara yönelik tutumun olumlu yönlerini güçlendirmek ve toplumsal tepkiyi kontrol altına almak açısından toplumu sığınmacılık durumu ve hakları ile ilgili bilinçlendirici etkinlikler düzenlenmesi ve sığınmacılara yönelik algının hak temelli bir zemine çekilmesi gereklidir. Bunun için hem resmi kuruluşlara hem de sivil toplum kuruluşlarına görevler düşüyor.

- Başta AFAD olmak üzere sığınmacılarla ilgili olan genel ve yerel tüm yönetim birimlerinin, resmi kurum ve kuruluşların sığınmacılarla çalışan STK'larla etkin bir işbirliği içine girmesi, STK'lardan danışmanlık hizmeti alması ve STK'lar arası koordinasyonu sağlayacak bir sistem oluşturulması zaruridir. Sığınmacıların durumlarının iyileştirilmesinde sivil toplumun gücünden ve

sahadaki deneyimlerinden istifade edilmeli ve STK'ların sahada daha etkin olmaları desteklenmelidir. İlgili tüm sivil toplum kuruluşlarının ve resmi kuruluşların koordinasyonunun sağlanması, ihtiyaçların doğru tespiti ve kaynak israfının önüne geçilmesi için sığınmacılarla ilgili tüm verilerin, ihtiyaç analizlerinin ve çalışmaların düzenli olarak takip edilebileceği, karşılıklı paylaşıma açık, desteği ortaklaştıran bir sistem oluşturulması önerilir. Bunun için gerekli teknik ve lojistik alt yapının oluşturulması için çalışma başlatılmalıdır.

- Sınır kapılarının kapatılması ve sığınma talebinde bulunan kişilerin ülkeye kabul edilmemesi insan kaçakçılığının ve sığınmacılara yönelik her tür istismarın önünü açmış bulunuyor. Nitekim binlerce sığınmacının kaçak yollarla giriş yapmaya devam ettiği ve bu durumun sığınmacıların güvenliği noktasında ciddi riskler taşıdığı görüldü.

- Sığınmacıların kampları tercih etmeme gerekçeleri anlaşılmalı ve sığınmacılar hiçbir şekilde kampta yaşamaya zorlanmamalıdır. Uygun ortam oluştuğunda ülkesine geri dönmek isteyen sığınmacıların bile kampları tercih etmedikleri görüldü. Bu nedenle kampların tercih edilmeme gerekçelerinin doğru çözümlenmeli ve bu kampların özellikle geçici koruma talep eden sığınmacılar açısından daha cazip hale getirilerek sorunlar giderilmeli ve güvenlik tedbirlerinin artırılmalıdır.

- Ülkelerine geri dönmek istemeyen ve yerleşik bir hayata geçerek Türkiye toplumuna entegre olmak isteyen sığınmacıların anlaşılması, isteklerine saygı gösterilmesi ve entegrasyonlarına uygun politikaların geliştirilmesi en temel haklardan olan iltica hakkının bir gereğidir.

- Sığınmacılardan 3. bir ülkeye sığınmak isteyenlerin, bu taleplerinin önündeki engeller kaldırılmalıdır.

- "Kamp dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin barınma, sağlık, gıda ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi için daha fazla çaba gösterilmeli; temel hizmetlere erişimleri sağlanmalı, sorun yaşanan alanlarda gerekli yasal düzenlemeler (genelgeler vb. ile) yapılmalıdır."[28]

- Mültecilerin kayıt altına alınması uluslararası korumanın bir gereğidir. Mültecilerin kayıt altına alınması ile mültecilerin ihtiyaçları tespit edilecek, haklara ve hizmetlere erişimleri sağlanacak, insani yardım kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının mültecilere yardım ulaştırabilmesi kolaylaşacaktır. Kayıt yapılması ayrıca uzun vadeli çözümlerin oluşturulması ve güvenlik bakımından da önemli olacaktır. Bu nedenle, kaydedilen mültecilere kimlik belgesi yerine geçen bir belge verilmek suretiyle, hukuksal güvence (uluslararası koruma) altında oldukları belirtilmeli ve bu kimlik belgesi ile sağlık ve diğer kamu hizmetlerine erişim imkânı sağlanmalıdır. Suriyeli mültecilerin giriş şekline bakılmaksızın (yasal ve yasadışı giriş yapanlar arasında fark gözetilmeden) kayıtlarının alınması

sağlanmalıdır. Kayıt işleminin mümkünse BMMYK ile işbirliği içinde yapılması gerekir. Mültecilerin kayıt veya ikamet işlemlerinde, ikamet tezkeresi defter bedeli de dâhil olmak üzere hiçbir ücret alınmamalıdır. (z) Yerel yönetimlerin, valilik ve muhtarlıkların kayıt işlemleri için daha etkin çalışmaları sağlanmalıdır.[29]

- Hizmetlere erişimde yaşanan temel sorunların başında dil nedeniyle iletişim kuramama gelmektedir. Hizmetlere erişimin kolaylaştırılması için ihtiyaç duyulan tüm kurumlarda Arapça ve Kürtçe çevirmenler görevlendirilmelidir.

- İstihdam sorunun sağlıklı bir şekilde çözülmesi ve kayıt dışı iş gücü piyasasında sığınmacıların istismarının önüne geçilmesi gereklidir. Sığınmacıların ikamet ve çalışma izni almalarının önü açılmalı, iş gücü piyasasında denetim artırılarak kaçak işçi çalıştırmanın önüne geçmek üzere gerekli yasal ve idari düzenlemeler bir an önce yapılmalıdır. İstismara yol açan faktörlerin başında kayıt dışılık ve yasal engellerin oluşturduğu unutulmamalıdır.

- Çocukların gelişim dönemlerinde dilencilik yapmalarının ve yine ucuz iş gücü olarak istismar edilmelerinin önüne geçmek üzere; eğitim olanakları artırılmalı ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin geliştirilerek yaygınlaştırılması için çalışma başlatılmalıdır.

Kadın Sığınmacıların Durumları Özelinde Tespitler ve Öneriler:

- Politika yapıcı ve uygulayıcıları, genelde göç ve özelde sığınmacı kadın göçü konusunda bilgilendirilmeli ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazanmaları sağlanmalıdır.[30]

- Sığınmacı kadınlarla ilgili politika geliştirilirken, sığınmacı kadınların politika oluşturulma süreçlerine katılımlarının mutlaka sağlanması gereklidir. Kadın düzeyinden katılımın sağlanması; önceliklerin belirlenmesi, gereksinimlerin tespiti ve bu gereksinimlerin karşılanmasında çok önemli bir aşama olacaktır. Sığınmacı kadınların kendi seçtikleri kişilerin bu süreçlerde etkin bir biçimde yer alması sağlanmalıdır.[31]

- STK'ların sığınmacı kadınları hakları ve haklarına erişim konularında bilinçlendirici ve kadınları güçlendirici faaliyetler yürütmeleri etkili olacaktır.

- Araştırma kapsamında bölgede sosyokültürel bir olgu olarak karşılaşılan çok eşliliğin fırsata çevrilerek örtük bir 'kadın ticareti'ne dönüştürüldüğü, genç ve bazen çocuk yaştaki sığınmacı kadınların (bazen aile zoruyla, bazen de kendilerinin çaresizlik içindeki ailelerine yük olma duygusunun ağır basmasıyla kerhen rıza gösterdikleri bir kurtuluş yolu olarak) para karşılığı

evlilikler yaptıkları, çoğu zaman yasal açıdan hiçbir bağlayıcılığı olmayan bu evliliklerin kısa sürdüğü ve aslında sığınmacı kadınların bu evlilikler aracılığıyla sistematik bir cinsel istismara maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu evliliklerin kadınları, fuhuş çetelerinin ağına düşürmek üzere aldatmak için kullanıldığı, ülkelerinde ya da sığınmacı olarak Türkiye'de ikamet eden genç Suriyeli kadınları imam nikahı adı altında kandırarak fuhuş sektörüne çeken insan ticareti çetelerinin oluştuğu yönünde çok ciddi iddialar bulunuyor. Bu iddialar hızlı ve etkin bir şekilde soruşturulmalı ve sorumlular tespit edilip adli kovuşturma yapılmalıdır. Sığınmacı kadınların mağduriyet nedeniyle zorunlu kaldıkları bu evlilikler aracılığıyla sistematik olarak istismar edilmelerinin önüne geçilmek üzere ilgili tüm resmi kurumlar ve STK'lar bir araya gelerek koordineli bir şekilde çalışmalıdır.

- Barınma, beslenme, sağlık olanaklarının genişletilmesi için daha fazla çaba harcanmalı, sığınmacılara yönelik genel koruma ve destek programlarının kapsamı genişletilmeli, hâlihazırda verilen hizmetlerde daha fazla risk altında bulunan özellikle kamp dışında yaşayan kadın sığınmacılara öncelik tanınmalıdır.

- Sığınmacı kadınlara özgü istihdam, eğitim, meslek edindirme çalışmaları gerçekleştirilmeli, dil kursları açılmalıdır. Bu kadınların eğitimlere daha etkin katılabilmeleri için burs olanağı sağlanmalıdır.

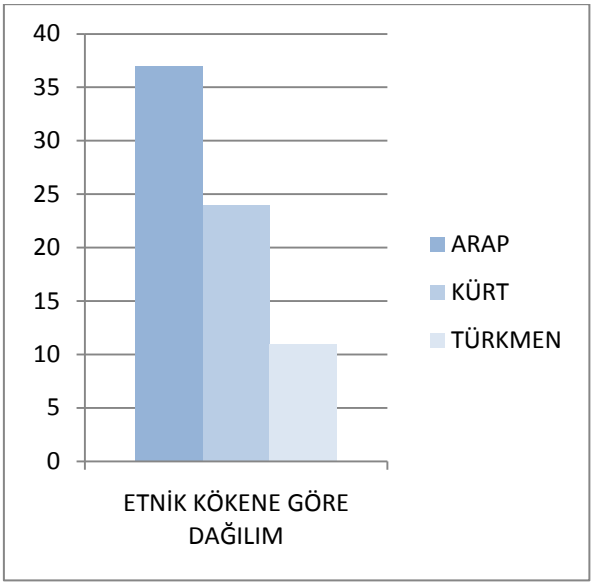
- İstihdam, eğitim ve meslek edindirme çalışmaları kapsamında sığınmacı kadınlar için teşvik edici tedbirler alınmalı, çocuklu kadınlar için çocuk bakımı ve eğitimi konusunda destek hizmet verilmelidir.

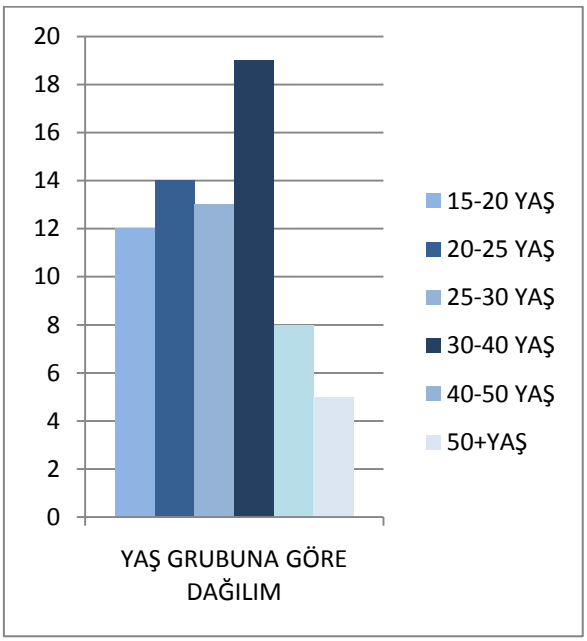
- Çatışma ortamında yakınını kaybetmiş, şiddete, tacize ve /veya herhangi bir şekilde istismara maruz kalmış ya da şahit olmuş sığınmacı kadınların rehabilitasyonu ve sığınmacılık olgusunun neden olduğu zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmak için gerekli psikososyal destek sistemleri oluşturulmalı, kamp dışında yaşayan sığınmacı kadınların da bu hizmete erişimi sağlanmalıdır.

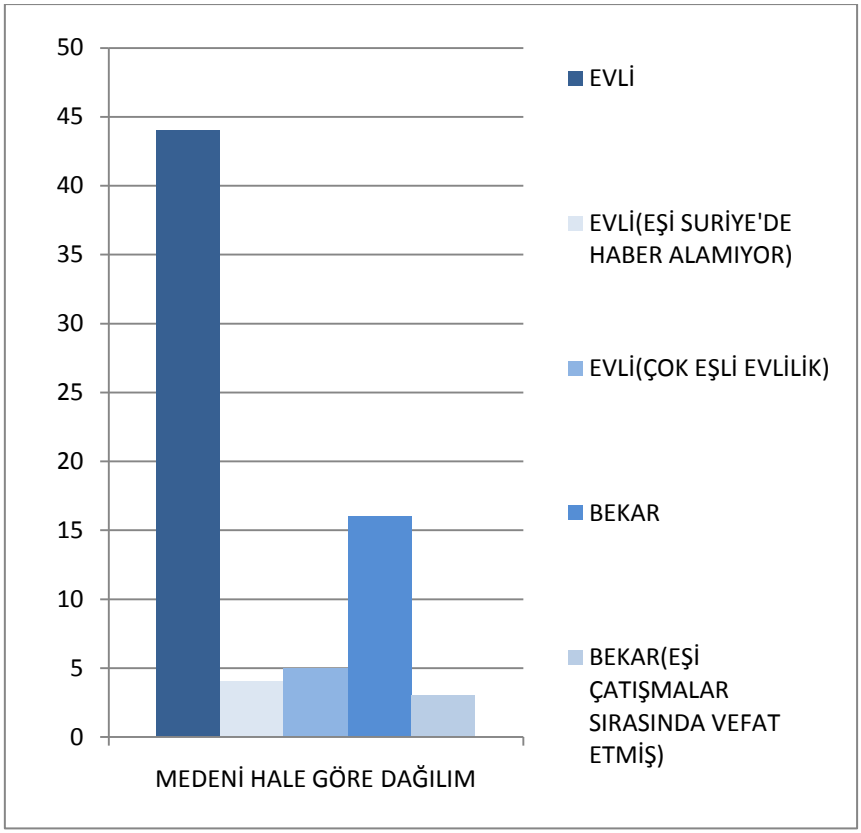
- Sığınmacı kadınların göç sürecine uyum sağlama ve karşılaşılan problemlerle baş etme becerilerinin geliştirilmesi, kendi güçlerinin farkına vamaları ve açığa çıkarmalarını sağlamak üzere güçlendirici sosyal hizmet çalışmaları yapılmalıdır.[32]

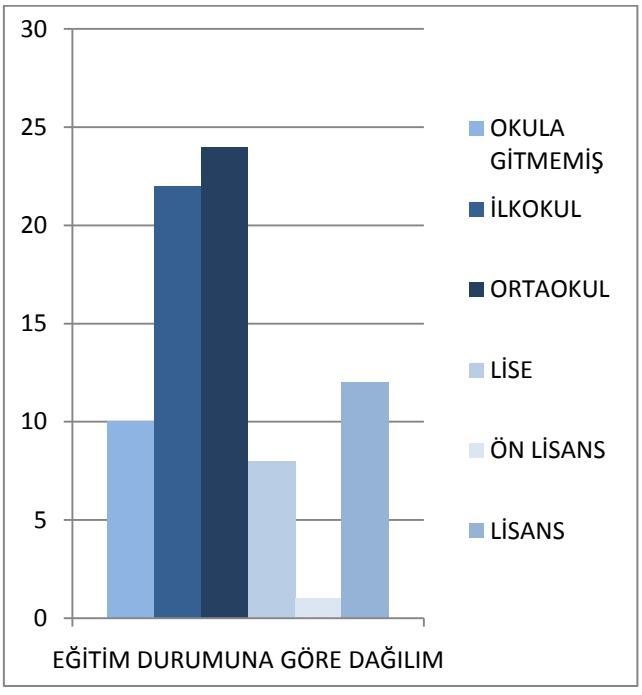
GRAFİKLER

Araştırma kapsamında görüşülen 72 Suriyeli kadın sığınmacının demografik verileri şu şekildedir:

50
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
EVLİ
EVLİ(EŞİ SURİYE'DE HABER ALAMIYOR)
EVLİ(ÇOK EŞLİ EVLİLİK)
BEKAR
BEKAR(EŞİ ÇATIŞMALAR SIRASINDA VEFAT ETMİŞ)
MEDENİ HALE GÖRE DAĞILIM

30
25
20
15
10
5
0
OKULA GİTMEMİŞ
İLKOKUL
ORTAOKUL
LİSE
ÖN LİSANS
LİSANS
EĞİTİM DURUMUNA GÖRE DAĞILIM

KAYNAKÇA

1. "HYD Sivil Toplum kuruluşları için mülteci El Kitabı", "Sığınmacı ve Mültecilerin İhtiyaçları", "Kadın Mülteciler"

2. "HYD Sivil Toplum Kuruluşları İçin Mülteci El Kitabı","Sığınmacı ve Mültecilerin İhtiyaçları", "Kadın Mülteciler"

3. Kesgin,Hatice,AA,"The bitter truth behind Syrian war: desperate widows" http://www.aa.com.tr/en/news/285989--the-bitter-truth-behind-syrian-war-desperate-widows,(Son güncelleme: 10 February 2014 18:17)

4. Burcu,Karakaş,Ankara,Milliyet,"Sığınmacılar kamp istemiyor", http://www.milliyet.com.tr/siginmacilarkampistemiyor/gundem/detay/1862821/default.htm ,(Son Güncelleme: 05.04.2014-23:4)

5. Tolay, Juliette, "Türkiye'de Mültecilere Yönelik Söylemler ve Söylemlerin Politikalara Etkisi", Çelebi, Ö., Özçürümez, S., Türkay, Ş., unchr, "İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika" s. 213

6. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.24/BMMYK, 2003: 21

7. ASLAN, M. Yasin, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", s. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-79-470

8. Değirmenci, Olgun, "Uluslar Arası Suç Olarak Şiddet", TTB Dergisi 2010(89),s.35/ Schneider, s. 922, 923

9. Değirmenci, Olgun, "Uluslar Arası Suç Olarak Şiddet", TTB Dergisi 2010(89),s.35/ *International Feminist Journal of Politics,* Vol. 3, No. 1, April 2001, s. 61; Schneider, s. 922; Kelly D. Askin, "Prosecuting Wartime Rapeand Other Gender-Related Crimesunder International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles", *Berkeley Journal of International Law,* Vol. 21, 2003, s. 296

10. İnal, Tuba, "Savaş Hukukunda Tecavüz ve Yağmayı Yasakla(ma)yan Rejimler Lahey Sözleşmeleri (1899, 1907)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 27-47./ Claudia Card, "Rape as a Weapon of War", *Hypatia*, Cilt 11, No 4, 1996

11. Yılmaz, Halim, "Mülteci Kadınlar ve Uluslar arası Koruma", Türkiye'deki Geçici Sığınmacı Kadın ve Çocukların Psikososyal Durumlarının Tespiti ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi İçin Çözüm Önerileri, Mazlumder, Ankara 2005:27

12. http://www.unhcr.org.tr/?page=15(Tüm mültecilerin yaşadığı koruma sorunları kadınlar tarafından da paylaşılır.)

13. Çev:Oğuz,Yüksel Serdar, "Rapeused as a weapon of war against Syria women", AFP, 25 Kasım 2013, http://www.moroccoworldnews.com/2013/11/113600/rape-used-as-weapon-of-war-against-syria-women-report (son erişim tarihi 23 Nisan 2014)

14. Suriye'de 10 binden fazla kadın ve çocuk öldürüldü (Son güncelleme 25 Kasım 2013 15:38)http://www.aa.com.tr/tr/manset/255747--suriyede-10-binden-fazla-kadin-oldu

15. Güçtürk,Yavuz, "İnsanlığın Kaybı:Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu", SETA, 2014,s. 55"Syrian Women&Girls: No Safe Refuge", *Refugees International Field Report*, 16 Kasım 2012.

16. Güçtürk,Yavuz, "İnsanlığın Kaybı:Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu", SETA, 2014,s. 55

17. Erdoğan,Mustafa, "İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku", Ankara,

18. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, "Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu"

19. Çiçekli, Bülentedts. ,Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İsviçre, 2009, s.20.

20. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, "Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu".

21. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.18

22. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.28, Davis ve Winters (2001: 5-8)

23. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.28/Davis ve Winters (2001: 5-8)

24. Yıldırımkaya, Gökhan, "Mülteciler ve Üreme Sağlığı Riskleri, Suriyeli Mülteci Kadınlarda Üreme Sağlığı", www.tapv.org.tr

25. Evin,Mehveş, Milliyet, "Suriyelilerle evlilik ticarete dönüştü" http://www.milliyet.com.tr/suriyelilerle-evlilik- ticarete/gundem/detay/1827612/default.htm (Son Güncelleme: 26.01.2014-20:31)

26. Arslan, Çetin, "İnsan Ticareti Suçu", (Tck md.201/b),AÜHFD, 2004-53-04, s.26

27. Arslan, Çetin, "İnsan Ticareti Suçu", (Tck md.201/b),AÜHFD, 2004-53-04, s.26

28. Yılmaz, Halim, " Türkiye'de Suriyeli Mülteciler, İstanbul Örneği", Mazlumder Rapor, 2013, İstanbul, s.17
29. Yılmaz, Halim, " Türkiye'de Suriyeli Mülteciler, İstanbul Örneği", Mazlumder Rapor, 2013, İstanbul, s.17

30. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.99

31. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.99
32. Buz, Sema. Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006,s.101

Kapak Foto: AA

Telefon : +90 312 418 1046
Faks : +90 312 418 7093
Web : www.mazlumder.org
E-posta : info@mazlumder.otg
Adres : Mithatpaşa Cad. No:62/4 Kızılay/ ANKARA